

NYUTÖKAD
UPPLAGA

Tord Wallström

Handbok för skeptiker

GONDOLIN

Handbok för skeptiker

Vidskepelse
och villfarelser

Tord Wallström

Gondolin

"En vaccination mot
tidens hokus pokus."
Sydsvenska Dagbladet

ISBN 91 88820 75 0

En vaccination mot tidens hokus pokus.

Sydsvenska Dagbladet

Man får hoppas att boken kan öppna ögonen på en och annan.

Hufvudstadsbladet

Färgstarkt, engagerat och roande.

Vasabladet

Det är ett nöje att läsa hans sågningar.

Kvällsposten

Handbok för skeptiker utkom i två upplagor 1999. Den är utformad som en uppslagsbok om allehanda vidskepelser och villfarelser och termer med anknytning till sådana.

Ett problem med en bok av det här slaget är att den snabbt blir inaktuell. Det tillkommer hela tiden nya vidskepelser liksom nya vetenskapliga rön, som kan förklara villfarelser.

När det gäller den fria boksajten *Läs en bok* är det dock ganska enkelt att hålla boken aktuell - där kan tillägg och ändringar göras successivt..

Men för detta behöver jag hjälp!

Om du vill göra kompletteringar eller ändringar i boken behöver du bara skicka ett mejl till tord@vomb.se.

Pappersupplagan av boken innehåller en citatsamling, som inte finns med i *Läs en bok*-upplagan. Vill du ha något exemplar av pappersboken har jag fortfarande en liten restupplaga (40 kr + porto 20 kr).

Mars 2010

Tord

A

Adamski, George (1891-1965), grekisk-amerikansk handelsresande (han sålde vin), som på 1950-talet starkt bidrog till den uppblossande flygande tefatsfebern genom en serie fantastiska böcker, där han skildrade sina resor i rymden tillsammans med utomjordingar. Den första hade titeln *Flygande tefat har landat*. Adamski beskrev bland annat civilisationer på Venus, Mars och Saturnus.

afrodisiakum, medel som anses förstärka den sexuella retningen. Har ägnats ringa vetenskaplig forskning. Västerländsk medicin accepterar endast ett fåtal möjliga medel, senast potenspillret Viagra (med den aktiva ingrediensen sildenafilcitrat), som förstärker erektionen hos män. I folkmedicinen förekommer däremot ett otal afrodisiaka, som alla är verkningslösa. Vissa droger kan tyckas fungera sexuellt retande genom att de upplöser hämningar.

Inom den kinesiska kulturen är afrodisiaka en miljardindustri. Medlen består ofta av könsdelar från däggdjur (torkade, pulveriserade penisar), ormdelar och tigerdelar, något som bygger på felaktiga analogislut – den som intar prepa-

ratet tror sig få djurets styrka. Den japanska importen av renhorn från Sverige tjänar samma syfte.

agnosticism, åsikten att människan inte kan veta någonting om det som ligger utanför hennes egen erfarenhet. En agnostiker menar att eftersom man sålunda inte kan veta något om Guds existens kan den varken bejakas eller förnekas.

Agpaoa, Tony (1939-1982), filippinsk ”psykisk kirurg”, som på 1960- och 1970-talen vållade ett slags masshysteri då han gav sken av att plocka bort kräftsvulster och infekterad vävnad genom att helt enkelt sticka in händerna i patientens kropp. Tusentals människor vallfärdade från hela världen till hans centrum i Baguio, Filippinerna. ”Operationerna” väckte uppseende även i Sverige sedan förmodat seriösa svenska reportrar kritiklöst rapporterat om dem i dags- och veckopress. Det var fråga om ett mycket vanligt magiskt trick, som kan utföras av vilken skicklig illusionist som helst. Agpaoa gjorde också flera turnéer i USA, tjänade oerhört med pengar och dog av vällevnad. Han har fått flera filippinska efterföljare. En av dem besökte i slutet av 1900-talet regelbundet Sverige.

akashiska krönikorna, ockult term för en samling ”bild-

minnen” av alla händelser, tankar och känslor sedan tidens begynnelse. Bilderna finns på *akasha*, ”stjärnljuset”, utanför de mänskliga sinnen och kan endast ses av vissa medier. Antroposofins grundare Rudolf Steiner påstod sig vara en av dessa utvalda.

akupunktur, mångtusenårig kinesisk medicinsk teknik, som spritts över hela världen under 1900-talets andra hälft. Den består i att sticka in en eller flera små metallnålar i huden på precisa punkter på kroppen. Eftersom akupunktur bevisligen fungerar, bland annat när det gäller smärtlindring, är den ingen vidskepelse. Däremot är den bakomliggande filosofin, grundad på en kosmisk teori om *chi*, ”livsflödet”, *jin*, den feminina principen, och *yang*, den maskulina, oförenlig med modern vetenskap och avfärdas nu även av kinesiska forskare.

Flera teorier om hur akupunktur fungerar har framlagts. Ett antagande att den är en form av hypnos har kunnat avvisas, men otvetydiga forskningsresultat visar att nålarna stimulerar kroppens produktion av naturliga a smärtlindrande ämnen, så kallade endorfiner, som har en morfinliknande effekt.

På grundval av kinesisk forskning har utvecklats en effektivare och vetenskapligt mer acceptabel form av ”elektroakupunktur” (utan nålar), där nerverna stimuleras med elek-

triska impulser. Den kinesiska folkmedicinens ”akupunkter” antas motsvaras av den moderna västerländska medicinens motoriska nervändar. Att akupunktur också botar sjukdomar eller förbättrar det allmänna hälsotillståndet hos patienten har inte klart kunnat beläggas, men den kan verka gynnsamt i kombination med västerländsk medicin. Rätt utövad har den inga kända bieffekter. I annat fall kan den dock vara farlig, bland annat har åtskilliga fall av punkterad lunga förekommit. Akupunktörer utan modern medicinsk utbildning, vilka helt grundar sin behandling på den kinesiska ockultismen, måste betraktas som kvacksalvare.

Då man i stället för att sticka in nålar trycker på punkterna med fingret kallas det **akupressur**. Det förekommer också att man bränner örter på punkterna (moxibustion) eller anlägger koppa. En form av vidskeplig akupunktur är när man enbart sticker nålar i ytterörat, vars olika delar påstås representera olika kroppsdelar, eller i händerna.

alien abduction, utomjordiska varelsers kidnappning av människor i syfte att utföra medicinska experiment med tonvikt på fortplantning. Kan betecknas som en hysterisk epidemi (se detta ord) och grundas ibland på återuppväckta minnen (se detta ord). Abduction-myterna expanderade ständigt, särskilt i USA, ivrigt underblåsta av fantasifulla böcker och filmer. De blev alltmer bisarra och innefattar också så-

dant som sexuella övergrepp mot barn, personlighetsplittring, sataniska ritualer, hjärntvätt och påstådda regeringskonspirationer.

alkemi, konsten att göra guld men också namnet på äldre tiders magiskt betonade kemi, som byggde på föreställningen att alla ämnen var varianter av ett och samma urämne. Alkemin fördes till Europa av araberna och var vida utbredd under medeltiden, då otaliga experiment, omgivna av riter och besvärjelser, gjordes för att framställa guld. De misslyckades alla men som en bieffekt gav alkemin betydelsefulla kemiska och medicinska rön.

alkohol (av arabiskans al-kohl=blyglans, ögonsmink), Västerlandets vanligaste berusningsmedel. Omgivet av en lång rad falska föreställningar och villfarelser. En vanlig uppfattning är till exempel att alkohol är ett afrodisiakum, att det alltså höjer den sexuella förmågan. I verkligheten är det precis tvärtom. Försök där en grupp dricker alkohol och en testgrupp i stället ges placebo (se detta ord) visar en högre förmåga till sexuell retning hos testgruppen.

alternativ medicin, nyare benämning på ett stort antal kvasivetenskapliga eller vidskepliga behandlingsmetoder, till exempel zonterapi och kristallhealing. Vissa örtdekokter har

dock medicinska effekter och accepteras efter prövning som alternativ medicin.

animism, föreställningen att allt, även döda ting, har en själ och att oräkneliga andevarelser blandar sig i människornas liv, som de kan påverka till gott eller ont. Den omfattas av de flesta så kallade primitiva religioner och animistiska drag finns också i de stora världsreligionerna.

anomali, avvikelse från det normala eller från en regel. Anomalier betraktas ibland felaktigt som övernaturliga men beror oftast på bristande kunskap och får så småningom sin förklaring. Ett exempel är klotblixtar, rödlysande kulor som kan uppträda nära marken under åskväder och karakteriseras av ett väsende ljud och en tydlig lukt. De hänfördes förr till parapsykologin, men accepteras numera som ett helt normalt fenomen, även om det ännu inte helt kunnat förklaras.

anorexi, *anorexia nervosa*, svältbantning och **bulimi**, hetsätning, ätstörningar, orsakade av så kallad viktfobi, vilka kan betecknas som hysteriska epidemier (se detta ord). I USA fördubblades antalet anorexifall mellan 1960 och 1976 och bulimi började öka på 1980-talet – i slutet av decenniet hade upp till en miljon unga kvinnor drabbats. Epidemierna

sattes i rullning genom två böcker av psykiatriprofessorn Hilde Bruch (kallad ”Lady Anorexia”). Flera självbiografier om anorexi gavs ut och när filmstjärnan Jane Fonda 1983 avslöjade sina problem med bulimi fick många tonårsflickor lära sig ”bantning genom kräkning”. Ett årtionde senare kunde de lära sig mer genom prinsessan Diana. Ämnet togs upp i romaner, som i regel gav modern hela skulden, och feministiska skribenter och litteraturkritiker utmålade anorexi som en social protest. Som ett resultat av allt detta blev anorexi och bulimi epidemiska. 95 procent av de drabbade är unga kvinnor men även män drabbas.

antisemitism, judehat. Har förekommit sedan antiken men var särskilt vanligt under medeltiden, då judarna beskrevs som ”Kristi mördare”, och under Hitlertiden i Tyskland, då omkring sex miljoner judar mördades. Genom århundradena har judarna utsatts för falska beskyllningar av grotesk natur och drabbats av bestialiska förföljelser. Antisemitism förekommer fortfarande och grundas på religiös eller nationalistisk fanatism. New Age-rörelsen har antisemitiska inslag. I Sverige är antisemitism sedan 1970 förbjuden i lag. Göran Persson-regeringen tog lovvärda initiativ för att motverka antisemitism i Sverige. I början av 2010 kom dock Malmö att internationellt utmålans som ett centrum för antisemitism, detta bl a beroende på den stora islamska invand-

ringen och på en serie olyckliga uttalanden av det socialdemokratiska kommunalrådet Ingmar Reepalu.

Antisemitism förväxlas ibland med *antisionism*, som innebär motstånd mot en judisk stat (Israel).

antroposofi, ”andevetenskap”, utformad av österrikaren Rudolf Steiner (1861-1925) som en utbrytning ur teosofin (se detta ord). Steiner, som var mystiker och starkt trodde på astrologin, hävdade existensen av en ”andlig värld”, oåtkomlig för vetenskap och normalt tänkande, och grundade 1913 Antroposofiska sällskapet med högkvarter i Dornach, Schweiz. Detta är nu förgrenat över hela världen. Han utarbetade också Waldorfpedagogiken, som lägger vikt vid elevernas emotionella uttrycksbehov, och skapade en distinkt ”organisk” arkitektur. Ett viktigt inslag i antroposofin är tron på reinkarnation (se detta ord).

Ett svenskt antroposofiskt centrum, uppbyggt som ett delvis självförsörjande samhälle, är beläget i Järna söder om Södertälje. I Köpingsbro utanför Ystad finns en antroposofisk anläggning för äldreboende, ägd av kommunen, och i Sverige finns flera Waldorfskolor, som i allmänhet åtnjuter gott anseende som en alternativ form av pedagogik. Det finns också behandlingshem, i andra länder, benämnda Campbell Villages, för utvecklingsstörda och psykotiska patienter. Trots att den grundas på magi och ockultism

omgärdas antroposofin av en viss respektabilitet och gynnas ofta av samhälleliga institutioner. Uppgifter har dock förekommit om sådana diskutabla behandlingsmetoder som svavelbad, koppning och exorcism (se detta ord).

Arig6, José (1918-1971) analfabetisk brasilianare, som på 1950-talet vann internationell ryktbarhet som helbrägdagörare. Han påstod sig ha kontakt med en andevarelse vid namn ”doktor Adolfus Fritz” och skrev recept, som endast kunde tydas av hans måg vilken ägde ett apotek. Arig6 dömdes 1957 för kvacksalveri, benådades men dömdes på nytt 1964.

asatro, nordisk mytologi med 12 gudar, varav Oden, Tor och Frej var de viktigaste. Främst bland gudinnorna var Frigg, Nanna och Idun. I slutet av 1900-talet återupptogs asatron på Island och kom via Danmark till Sverige (”modern asatro”. De nya samfundet praktiserar en del gamla vikingaseder, till exempel blot, ett sätt att blidka gudarna, men svenska asar tar avstånd från djur- och blodsoffer. Den isländska asatron kan närmast betecknas som ett slags kvasireligiöst tidsfördriv, men tas på fullt allvar av många proselyter.

SvrigesAsatrosamfund bildades 1994 och uppges ha omkring 900 medlemmar. Det är erkänt som ett religiöst sam-

fund . Ett annat ord för asatro är ”forn sed”..

De svenska asarna tar starkt avstånd från rasism och har en demokratisk grundsyn. I andra länder har den återuppväckta asatron högerextremistiska drag och gamla fornnordiska symboler utnyttjas av nynazister. Inom New Age används forn-nordiska runor som spådomsmetod och som lyckobringande amuleter.

astralkropp, begrepp inom spiritismen, teosofin och antroposofin. En astralkropp antas vara en kopia av människans kropp, sammansatt av ett ”sfäriskt” material, vara säte för själen och lever vidare efter människans död. Liknande föreställningar finns i många primitiva religioner.

astrologi, en typ av spådomsläxa enligt vilken planeterna och vissa stjärnor påverkar jordelivet, varigenom framtiden kan förutsägas för individer, grupper eller nationer. Astrologin är en urgammal lära, som i forntida kulturer sammanföll med astronomin. I och med den vetenskapliga astronomins framväxt blev astrologin dock en kvasivetenskap och är i våra dagar en av de mest utbredda vidskepelserna, som kommersialiserats och omsätter väldiga penningssummor.

Astrologin grundades i en tidsålder då världen betraktades som en platt skiva, omgiven av en ocean och en berg-

vägg och täckt av ett himlavalv, där man endast kände till solen, månen, en del av planeterna och några av de starkast lysande stjärnorna. Den kom att ha inflytande på många civilisationer, men kunde förvisas till myterna på 1500-talet, sedan Nikolaus Kopernikus framlagt sin heliocentriska världsbild. Det är en paradox att astrologin trots detta fortlevde och att det ännu i det 21:a århundradet finns fler astrologer än astronomer. I Sverige har vidskepelsen blivit så omfattande att kurser i astrologi bekostas med statliga skattemedel.

Astrologin kan enklast avfärdas med frågan: Fungerar den? Det gör den inte. Tvärtemot vad många astrologer påstår når antalet ”korrekta” förutsägelser aldrig över den statistiska slumpnivån (som uppskattas till mellan 10 och 11 procent). 1977 undersöktes i USA över 1 000 förutsägelser under åren 1900-1976, varav 10 procent möjligen kunde sägas ha infriats. 1984 undersöktes 3 011 förutsägelser under åren 1974-1979 — 11 procent bedömdes som korrekta.

Ingen astrolog har förutsagt någon av de stora flygolyckor, där tusentals människor omkommit, inte heller jordbävningar och andra katastrofer. Ingen astrolog hade förutsagt prinsessan Dianas tragiska död i Paris 1997 trots att hennes horoskop hade tecknats otaliga gånger. En fransk forskare satte en gång in en annons om stjärntyding och fick 150 kunder, som alla försågs med ett horoskop, vilket

de förutsatte byggde på deras egna data men som i verkligheten hade ställts för en massmördare. 94 procent av dem intygade efteråt att horoskopet helt korrekt hade beskrivit deras karaktär, personliga problem och händelser i deras liv. Ett annat klassiskt försök gjordes av en engelsk psykolog, som skickade födelsedata till en stor grupp astrologer med förklaringen att de gällde sångerskan Petula Clark. Astrologerna svarade med utförliga beskrivningar, som stämde väl med Clarks personlighet. I verkligheten gällde födelseuppgifterna emellertid massmördaren Charles Manson. Ofantligt många människor är födda samma dag, flera till och med i samma sekund, men dessa är lika olika varandra som andra.

Om astrologin verkligen vore en äkta vetenskap skulle den å andra sidan omskapa samhället fundamentalt och förmodligen åstadkomma en värld i kaos, där alla individer skulle vara medvetna om sin framtid utan att kunna påverka den.

Att solen har vissa kosmobiologiska effekter på människan har givetvis ingenting med astrologi att göra.

ateism, förnekelse av en Gud (eller gudar). Motsatsen till teism (tron på en personlig gud).

Atlantis, sjunken kontinent, som antas ha existerat någon-

stans i Atlanten för omkring 10 000 år sedan. Myten refererades redan av den grekiske filosofen Platon (427-347 före Kristus) och har ständigt återkommit genom århundradena. Den har givit upphov till fantastiska teorier och den har också anammats av New Age. Atlantis beskrivs som ett samhälle med hög teknologi, moral och andlighet, vilket utplånades då kontinenten sjönk i havet. Svensken Olof Rudbeck (1630-1702) identifierade Atlantis med Sverige och hans efterföljare Olof Broman förlade det till Delsbo.

Kartor av den atlantiska havsbotten visar klart att det aldrig kan ha funnits någon atlantisk kontinent. Myten kan i stället härledas till det vulkanutbrott som omkring år 1500 före Kristus ödelade den grekiska ön Thera, nuvarande Santorini.

attar, drogblandare och klok gubbe i muslimska länder. Blandar empirisk insikt med övertro.

auktoritet, egentligen laglig makt och myndighet men numera vanligen en person, som genom sin maktställning eller förmodade lärdom skaffat sig ett överläge i debatter, där hans ord anses väga tyngre än andras. Dennes åsikter kan därmed bli normgivande och leda till blind auktoritetstro. I mindre kulturkretsar som den svenska tillåts i regel endast en auktoritet per ämnesområde. Denne uppnår då kändis-

status, tillfrågas av massmedia i alla sammanhang och sitter dessutom i nästan alla TV-soffor.

Aum Shinri kyo, japansk sekt som 1995 släppte ut nervgasen sarin i Tokyos tunnelbana, varvid 12 människor omkom och över 5000 skadades. Sekten bildades av Chizuo Matsumoto, som fått en ”uppenbarelse” om en stundade domedag då endast en gudalik ras skall överleva under hans ledning. Han kallade sig därefter Shoko Asahara. I läran ingår ESI, levitation och helbrägdagörelse (se dessa ord). I början av 1999 rapporterades sekten vara i tillväxt och det fanns tecken på att den i Japan infiltrerat både polisen och regeringen.

aura, ”strålfält” som uppges omge människor och ändrar färg och intensitet allt efter människans sinnestillstånd. Det är fråga om ett fantasifoster, som särskilt anammats av New Age-rörelsen. Vissa människor kan uppenbarligen ”se” auran, men det är då fråga om ett synfel. Auran kan framträda inledningsvis hjälp av särskilda ”aura-glasögon”. Det finns också ”aura-kameror”, där auran framkallas genom lysdioder på en plexiglasskiva som är inbyggd i kameran.

Aura är även benämningen på den första fasen av migrän och epileptiska anfall.

automatisk skrift, vanligt fenomen inom spiritismen. Ett medium håller en penna över ett blankt papper och påstås skriva ut budskap från andevarelser.

autosuggestion, självsuggestion, innebär att en person kan ha så stark inbillningskraft att den egna omdömesförmågan påverkas.

B

Backster, Cleve, amerikansk expert på lögn-detektorer, vilken 1973 väckte uppmärksamhet med boken *The Secret Life of Plants* ("Växternas hemliga liv"). Han hade kopplat sina instrument till krukväxter och upptäckte att de gav utslag. Växter kan, enligt Backster, kommunicera med varandra, läsa människans tankar och uppleva sådana känslor som rädsla, glädje och sorg. Detta är högst osannolikt, men det är å andra sidan en vanlig tro bland blomälskare att krukväxter mår bra av att man pratar med dem (vilket kan bero på att utandningsluftens koldioxid befrämjar växtligheten). För etiska vegetarianer torde Backsters teorier vålla problem.

bahai (egentligen stavat bahá'í), nyreligiös rörelse, som har sina rötter i den muslimska shia-riktningen i Iran. Den grundades i mitten av 1800-talet av Ali Mohammad (1819-1850), som sade sig vara "Bab" (Porten). Ali Mohammad och hans anhängare utsattes för svår förföljelse och det antas att omkring 20 000 människor, inklusive han själv, avrättades. Ledningen övertogs av Mirza Hussein Ali Nuri

(1817-1892), kallad Baha' Ullah, som utnämnde sig till "helig ande" och efterföljare till både Bab, Jesus, Muhammed, Zoroaster och Buddha. Baha' Ullah skrev bahais "heliga bok", kallad "Vishetens bok", som finns i original i bahais ståtliga huvudtempel på berget Karmel i Haifa, Israel. Detta färdigställdes 1953. Dess yttre takkupol är belagd med 18 karats guld. Bahai beskriver sig som en universell religion och erkänner också andra religioners heliga skrifter och profeter. Enligt bahai blir inte alla människor saliga. Man tror på ett helvete, som dock är ett tillstånd, inte en plats. Människan blir frälst genom att försaka världen och vända sig till Gud i tro.

Bahai är i hög grad samhällstillvänt och arbetar för fred och enhet, också för kvinnors frigörelse. Man siktar mot ett världsparlament, en världsdombstol och ett världsspråk.

Rörelsen har mellan tre och fyra miljoner anhängare, de flesta i tredje världen. Till Sverige kom bahai 1908. Antalet bahai i Sverige uppges vara 900, fördelade på 60 olika platser och med 13 lokala andliga råd.

Bermuda-triangeln, sektion av Nordatlanten mellan den nordamerikanska kusten, Bermuda och Stora Antillerna, där fler än 50 fartyg och 20 flygplan påstås ha försvunnit under mystiska omständigheter. De första rapporterna kom i mitten av 1800-talet. Händelserna har gett upphov till fantas-

tiska teorier, men undersökningar har inte påträffat något oförklarligt fenomen i området. Trafiken genom ”triangeln” är både till sjöss och i luften mycket starkare än i angränsande områden. Normalt borde därför också graden av förlisningar vara större. I verkligheten visar olycksstatistiken emellertid på lägre siffror inom triangeln än utanför den. En stor del av de fartygsolyckor, som uppges ha skett inom ”triangeln”, har dessutom i verkligheten utspelats långt utanför den.

Bermuda-triangeln är en av de moderna myter, som har lämnat stoff till spännande och underhållande romaner. Paradoxalt nog har det obefintliga mysteriet också givit upphov till vetenskapliga teorier, en med anknytning till kontinentalhyllan utanför den amerikanska kusten vid Syd-Carolina som förefaller vara särskilt rik på hydrater (föreningar mellan vatten och gaser, främst metan). Då tryck- och temperaturförhållandena ändras genom ”jordskred” på havsbotten kan gasen plötsligt frigöras och antingen minska vattnets täthet katastrofalt eller explodera vid kontakten med luften. Vissa observationer av så kallat ”vitt vatten” tyder på sådana fenomen men är omstridda.

besoar, stenar som kan hittas i löpmagen hos idisslare. De var förr ett eftertraktat läkemedel, särskilt mot förgiftning. Numera finns effektivare bot.

biointroskopi, förmågan att ”se” utan att använda ögonen eller att läsa med fingertopparna. Fenomenet var omskrivet i sensationspressen på 1950-talet, men har i många fall som undersökts avslöjats som enkla tricks.

biorytm, biologisk rytm, ”kroppsklocka”, människors, djurs och andra organismers i många fall häpnadsväckande exakta anpassning till sådana geofysiska cykler som dygnsperioder och månfasar. Det finns också en ”inre klocka”, som, om cykeln ändras, under en period fortsätter att följa den ursprungliga periodiciteten. *Jet lag*, en vanlig åkomma efter längre flygresor motsols, är ett exempel på detta.

Biorytm är emellertid också beteckningen på en kvasivetenskaplig teori, som framlades av den tyske läkaren (näsa och hals) Wilhelm Fliess (1859-1928). (Fliess skrev också en avhandling med titeln ”Relationerna mellan näsan och de kvinnliga könsorganen”). Han var en av Sigmund Freuds (se denne) vänner och medarbetare. Han lanserade tre olika cykler av olika längd (23, 28 och 33 dagar), vilka inleds vid födseln. Genom att kartlägga dessa cykler kan man, hävdade han, fastställa vilka dagar i livet som är särskilt riskabla för hälsan eller gynnsamma för framgång. Detta är inte bevisat. Vid en undersökning på 1970-talet jämfördes 40 000 självmord och olyckor med biorytmens förutsägelser. Inget som helst samband konstaterades.

bokstavstroende, att tolka lösryckta avsnitt ur Bibeln, Koranen och andra heliga skrifter (se detta ord) ”efter bokstaven”, det vill säga utan hänsyn till den underliggande andemeningen eller symboliken och utan sammanhang med andra stycken i samma skrift. Bokstavstroende har givit upphov till en mängd bisarra sekter, i synnerhet inom kristenheten, och utnyttjas alltjämt i syfte att rättfärdiga krig, våldsdåd, reformfientlighet och reaktionära samhällsomvälvningar.

Ett exempel på absurd bokstavstro är ”ormhanteringen”, som under 1900-talet förekommit i fundamentalistiska kyrkor i USA:s sydstater. Under gudstjänsten fördes skallerormar omkring och det ansågs oavsett utgången vara ett bevis på tro att hantera giftormen, som representerade djävulen. Man stödde sig på ett ord i Markus-evangeliet om de troende: ”Ormar skall de taga i händerna och om de dricker något dödande gift så skall det alls icke skada dem”. Många omkom av ormgift, bland dem en av ”ormpredikanterna” själv.

Några kända svenska bokstavstroende är Ulf Ekman (se Livets ord) och den oberoende pingstpastorn Stanley Sjöberg (vilken inför senaste millenieskiftet bl a hävdade att den gemensamma valutan i Europa bäddade för Antikrist och att både det moderna flyget och judarnas återvändande till Israel var förutsagt av profeten Jesaja.)

bordsdans, sällskapsnöje som tillgår så att deltagarna sätter sig runt ett bord, helst ett lättare spelbord, och lägger handflatorna på bordsskivan, varefter de med ”tankekraft” söker påverka bordet att röra sig. Bordet får då liv, snurrar och betar sig högst irrationellt: det kan till och med svara på frågor. Förklaringen är att de deltagande styr bordet genom omedvetna – eller medvetna – handrörelser. Om man lägger ark av slätt papper mellan handflatorna och bordsskivan håller bordet sig stilla – försåvitt ingen rubbar det med knäna...

C

cargo-kulter, religiösa rörelser, ibland med politiska inslag, huvudsakligen i Melanesien. De uppstod som ett resultat av en kulturkrock och en reaktion mot kolonialism och kristen mission och karakteriserades av tron på att en "Messias" skulle anlända, i regel med ett lastfartyg, ibland i ett flygplan, medförande en stor mängd västerländska varor. Ibland uppfördes hamn kajer och flygfält i väntan på leveransen.

En typisk cargo-kult, som ännu existerar, är John Frum-rörelsen på ön Tanna i Vanuatu. Den uppstod som en protest både mot den kristna missionen och mot kolonialväldet. "Frälsaren" John Frum väntades stiga upp ur vulkanen Yasurs krater. Under andra världskriget väntades John Frum i stället från USA och amerikanska flaggan blev, jämsides med det röda korset, rörelsens symbol. John Frum-rörelsen har tidvis helt behärskat ön och har fortfarande politisk betydelse.

En del västerländska sekter har anknytningar till cargo-kulterna i så måtto att de utlovar de troende väldiga materiella rikedomar (se Livets Ord).

Chakra, en föreställning inom hinduismen och den tant-

riska buddhismen om att det finns ett antal punkter av "psykisk energi" i människokroppen. Av omkring 88 000 sådana punkter är sju särskilt viktiga. Dessa är belägna i ryggslutet, alldeles nedanför naveln, i solarplexus, hjärtat, halsen, i höjd med ögon-brynen och alldeles ovanför huvudskålen. Den lägst belägna chakran omsluter en hoprullad orm, kallad *kundalini*, som representerar en kosmisk energi. I *kundalini yoga* eftersträvar man att genom andningsövningar och andra rörelser, till exempel hopknipning av anus, väcka kundalinen och tvinga den att ringla uppför ryggraden till den sjunde och högsta chakran. Den som lyckas med detta upplever ett överväldigande och obeskrivligt lyckorus, förenas med *atman*, den odödliga själen, och uppnår gudomlig status. Enligt vissa påståenden är det fråga om att pressa den manliga säden upp i huvudet. I så fall skulle kvinnor förmenas upplevelsen.

Chakra och kundalini yoga har blivit viktiga ingredienser i New Age, där de används som ett sätt att "ta emot begäret och välkomna energin fullständigt i sin kropp". Det hela förefaller snarast som en form av onani.

charlatan, skojare, skrävlare och kvacksalvare.

chi-gong, kinesiska andningsövningar som sägs skapa hälsa och harmoni.

Christian Science, kristen vetenskap, religiös rörelse, grundad i USA 1879 av Mary Baker Eddy (1821-1910) och med omkring 3 000 församlingar, varav en tredjedel utanför USA. Dess inflytande är, bland annat genom Bostontidningen *Christan Science Monitor*, oproportionerligt stort. Läran, som uteslutande bygger på Mrs Eddys böcker och skrifter, lägger tonvikten på *spiritital healing* (helbrägdagörelse, se detta ord), och rörelsen har ett stort antal registrerade healers. Av de över 50 000 vittnesmål om helbrägdagörelser, som publicerats i rörelsens skrifter, gäller en övervägande del krämpor, som aldrig diagnosticerats eller som har psykiska eller psykosomatiska orsaker, och någon vetenskaplig utvärdering har inte skett. En eventuell temporär effekt kan förklaras av suggestion. Att sjukdomar kan orsakas av bakterier förnekas av Christian Science och om helbrägdagörelsen misslyckas ser man hellre sina barn dö än ger dem antibiotika.

Cottingley-älvorna, barnsligt skämt som utvecklade sig till ett farsarta men vida omskrivet bedrägeri. Två lekkamrater, Elsie Wright, 15 år, och Frances Griffiths, 9, klippte år 1917 ut några tecknade pappersälvor, som de hängde upp i en trädgård nära sitt hem i Cottingley, Bradford, England. De fotograferade sedan sig själva med älvorna. Elsies mamma, som var teosof (se teosofi), tog de amatörmässiga fotogra-

fierna som ett bevis på att älvor finns. Kopior distribuades av teosofiska sällskap med stor vinst. Frances erkände 1983 att fotografierna var falska. Elsie hade på grund av all uppståndelse tvingats emigrera till USA.

credofil, ett ord (credophilic) som skapats av författaren L. Sprague de Camp. Det betecknar en person ”som får positiv njutning av tro och smärta av tvivel. Credofilen samlar övertygelser på samma sätt som kråkan samlar grannlåt till boet, inte för praktisk nytta utan för glansen. Och har han en gång anammat en tro krävs det betydligt mer än bara motbevis för att få honom att överge den.

crop circles, cirklar i sädesfält, stora ringar eller andra mönster som åstadkoms i mognade sädesfält genom att sädesstråna bryts mot marken. Mindre sådana cirklar sågs i mitten av 1970-talet i södra England. De blev år från år talrikare och tog delvis formen av större bildskrifter med kulmen i början av 1990-talet. Liknande cirklar sågs också bland annat i USA, Japan och några europeiska länder. Ett otal amatörforskare sökte lösa gåtan och flera böcker skrevs. Enligt en teori orsakades fenomenet av ett slags underliga virvelvindar, men då figurerna blev mer komplicerade blev också teorierna alltmer fantasifulla. Det framfördes till exempel på allvar att det var fråga om ”budskap från yttre rym-

den”. 1991 avslöjade två skämtare från Southampton, Doug Bower och Dave Chorley, att de under 15 år hade ägnat sig åt att nattetid platta ut mogen säd med hjälp av en järnstång, plankor och rep. De demonstrerade också hur det gick till och fick flera efterföljare. 1992 vållade några väldiga cirkular stort uppseende i Ungern, innan två skolynglingar erkände sig skyldiga och visade hur de hade burit sig åt.

De mystiska cirklarna i sädesfälten är alltså ingenting annat än ett av historiens mest lyckade practical jokes.

D

Davidianerna, Davidians, paranoid sekt, ledd av David Koresh, som ansåg sig vara Jesus och hade diktatorisk makt över medlemmarna. I februari 1992 dödades fyra federala poliser i ett försök att arrestera Koresh i sektens högkvarter i Waco, Texas. Efter belägring gjordes ett nytt försök i april, då sektmedlemmar försvarade sig med automatvapen och efter några timmar stack byggnaderna i brand. 86 sektmedlemmar, bland dem Koresh, omkom i lågorna.

deja vu, psykologiskt fenomen som innebär att man tycker sig tidigare ha upplevt en situation som i själva verket är ny, en förvillande upplevelse som kan uppfattas som ett bevis för reinkarnation. Det är emellertid fråga om en naturlig process, som kan förklaras på flera olika sätt, till exempel som en felkoppling i minnesmekanismen eller en ovanlig kombination av sinnesintryck som härleder till en tidigare upplevelse.

djupfrysning av döda, *cryonic suspension*, metod som förekommer i USA, där den legalt accepteras som begravning. När hjärtat stannar och en person dödförklarats byts blodet i kroppen ut mot en konserveringsvätska och kroppen fryses.

Teorin är att man i en framtid med utvecklad teknik skall kunna återuppväcka de döda kropparna. Hittills har ingen människa och inte heller någon annan högre organism kunnat återuppväckas efter nedfrysning. Processen tycks ge oåterkalleliga skador på hjärncellerna.

djurkommunikation, föreställningen att människor och djur kan kommunicera med varandra genom en sorts psykisk kontakt. Fenomenet gavs omfattande publicitet i mitten av 1990-talet, då engelskan Samanta Curry demonstrerade sin förmåga under turnéer bland annat i Sverige. Som en följd av detta gjorde åtskilliga andra anspråk på att ha "gåvan". I regel sägs det vara fråga om att "överföra bilder". De flesta av dem, som mot betalning åtar sig att "samtala" med djur (oftast hästar, hundar eller katter), kan utan vidare avfärdas som bluffmakare. Då kommunikationen förefaller fungera kan den förklaras med många djurs exceptionella mottaglighet för människans omedvetna "kroppsspråk". Det finns också hästkännare som lärt sig tyda och efterlikna hästars rörelsesignaler.

Att en ytterst intim kontakt kan förekomma mellan människor och djur är odiskutabelt liksom att denna ibland kan resultera i vad som synes vara tankeöverföring. Fenomenet kan dock vare sig bekräftas eller avfärdas med dagens vetenskapliga metoder.

Doyle, Sir Arthur Conan (1859-1930), engelsk läkare och författare, som skapade detektivromanerna om Sherlock Holmes. Efter studier av mesmerism, buddhism och teosofi ägnade sig Doyle till sin död intensivt åt spiritism. Han räknades som rörelsens främste förespråkare, vilkens trovärdighet grundades på argumentet att den som tänkt ut den logiska detektiven Holmes också tänkte logiskt i sitt eget liv. Doyle's namn utnyttjades av spiritiströrelsen och han gav åtminstone indirekt sitt stöd åt häpnadsväckande bedrägerier.

druid, medlem av den lärda klassen bland de gamla kelterna. De fungerade som präster, läkare och domare, tillämpade människooffer och trodde på reinkarnationen. Det mesta är känt om dem genom Julius Caesar. På Irland förlorade de inflytande på 600-talet men överlevde som poeter, historiker och domare.

drömtydning, mycket gammal vidskepelse som bygger på föreställningen att drömmar antingen speglar en människas undermedvetna konflikter och önsknings (enligt Freud, se detta ord) och därigenom kan användas i psykoanalys, eller att de ger förklaringar till verkliga händelser eller förebud om framtiden, i drömböcker förtecknas betydelsen av olika drömmar.

Modern forskning har visat att en människa huvudsakligen drömmer under den så kallade REM-sömnen (REM = rapid eye movement). Man kan oftast endast erinra sig de drömmar som producerats just före uppvaknandet. En del forskningsresultat tyder på att drömmar kan vara ett planlöst staplande av minnen under REM-sömnen, som är ett återkommande test för att avgöra om hjärnan är redo för ett uppvaknande. En del av hjärnan är då avstängd, bland annat det arbetande minnet. Enligt denna hjärnfysiologiska tolkning fyller drömmarna ingen funktion utan är endast en bieffekt av testfasen. Det torde dock finnas något fog för så kallade psykodynamiska inflytanden.

E

ektoplasma, det yttre skiktet i cellcytoplasman, inom spiritismen benämning på en substans som påstås utsöndras från ett medium, i regel från munnen, under seanser. Substansen antar då formen av till exempel en hand, ett ansikte eller en hel människokropp och den är endast synlig i det djupa dunkel eller röda ljus som i regel råder under en seans. Undersökning av ”andefotografier” har visat en yta som liknar gasväv, men också ektoplasma av djurlungor har konstaterats; det är alltså med till visshet gränsande sannolikhet fråga om bluff.

elallergi, extrem känslighet för elektriska strömfält, till exempel datorbildskärmar. Åkomman har inte kunnat beläggas av forskningen. Vid ett försök vid Karolinska sjukhuset i Stockholm 1998 deltog 24 personer som påstod sig vara elallergiker och 12 friska kontrollpersoner. Ingen av dem kunde avgöra om en bildskärm var avslagen eller påslagen. Däremot fick ”elallergikerna” symptom när de trodde att den var på. Liknande försök utomlands har gett samma resultat. Elallergin är särskilt omdiskuterad i Sverige och har karaktären av en hysterisk epidemi (se detta ord), även om

de ”drabbade” gärna vill göra den till en arbetsmiljöfråga med de socialekonomiska konsekvenser detta kan medföra.

eldvandring, föreställningen att människor genom att använda sin ”mentala kraft” kan gå barfota över en bädd av rödglödgat kol utan att brännskadas. Ce remonier av detta slag är vanliga hos flera folkslag, bland annat i Indien och Mcianesien, och utnyttjas numera som en turistattraktion. I själva verket kan vem som helst utan någon mental förberedelse gå barfota över en rätt iordninggjord bädd av glödande kol utan att bränna fötterna, förutsättningen är endast att man går någorlunda snabbt. Den enkla förklaringen är att kol fungerar som dåliga värmeledare. På samma sätt är det till exempel möjligt att utan risk snabbt känna med fingret på en kaka i ugnen för att testa om den är färdiggräddad, men däremot inte att röra vid den heta plåten trots att temperaturen på kakan och plåten är densamma.

New Age-rörelsen har entusiastiskt införlivat eldvandring i sin världsbild och den sägs inte bara öka individens självkänsla utan också bota sådant som impotens och knarkberoende. Dessutom förmodas den låta kvinnor uppleva orgasm utan beröring,

Esoteriska cirkeln, sekt ledd av den tyska psykologen ”Heide F”. I början av 1998 manipulerade hon 31 sektmedlemmar

till att kollektivt vilja begå självmord på berget Teide, Teneriffa. Självmordet förhindrades av spanska polisen.

ESP, *evtrasensory perception*, inom parapsykologin benämningen på den möjliga men ännu inte slutgiltigt bevisade förmågan att motta information utan medverkan av de normala sinnesorganen. ESP innefattar telepati (tankeöverföring), klärvoajans (fjärrskådande) och prekognition (att se i framtiden). I parapsykologisk forskning har de påstådda fenomenen studerats experimentellt, främst på basis av statistiskt utvärderbara försök. Man använde sig i början av bland annat kortgissningsteknik men använde senare datorspel, där slumpändelserna som det gäller att förnimma eller påverka styrs av avancerade slumpgeneratorer. Registrering och utvärdering kan ske helt automatiskt.

ESP har också undersökts under förändrade medvetandetilstånd. Resultaten har varit så uppmuntrande att ett fåtal universitetsprofessorer vid ansedda universitet inrättats för längre eller kortare tid (bl a i Lund). Ledande forskare på området anser att indicier finns för fenomenens existens, medan kritikerna menar att uppreparheten är så låg mellan experimenten att andra förklaringar bör sökas. Man har också betonat att parapsykologerna förutom den marginella uppreparheten i stort sett saknar en förklarande teori.

ESP kan tänkas ha konsekvenser för både världsbild

och livsåskådning. Det är bland annat därför som det vetenskapliga samfundet ställer beviskraven extra högt.

evighetsmaskin, *perpetuum mobile*, en apparat som förutsetts arbeta utan tillförsel av energi. Genom århundradena har otaliga försök att konstruera en sådan maskin gjorts och inånga fantastiska uppfinningar presenterats. Uppgiften är emellertid omöjlig eftersom den står i strid mot de fysikaliska och termodynamiska lagarna.

exorcism, andeutdrivning. att genom ockulta eller religiösa riter skrämman bort djävulen, onda andar eller demoner från människor, djur eller platser. Förekommer främst inom katolska kyrkan.

F

fjärrskådning, ”synskhet”, form av ESP (se detta ord), innebärande en förmåga att ”se” utan användande av de vanliga sinnesorganen. Förmenta fjärrskådare åtar sig till exempel att hitta borttappade eller stulna föremål. Det har till och med förekommit att de utnyttjats av polisen i efterforskningar av försvunna personer eller mordoffer. Ett exempel där en statlig myndighet agerat i kontakt med fjärrskådare är sökandet efter den sjunkna ubåten Ulven under andra världskriget. Fjärrskådare bygger sin verksamhet på en förmåga att dra allmängiltiga slutsatser om tänkbara händelseförlopp och utforma svaren på så sätt att de ger möjlighet till olika tydningar och gynnar önsketänkande.

Flat Earth Society. ”Platta Jorden-sällskapet”, internationellt samfund, bildat i England i mitten av 1800-talet. Sällskapet vidhåller att Jorden är platt och bildar universums centrum. Jorden antas ha fyra hörn: Brimstone Head på Fogo Island utanför Newfoundland, ön Hydra i Egeiska sjön, Papua Nya Guinea och Sargassohavet. En av medlemmarna var författaren Somerset Maugham. Flat Earth Society är förmodligen inte att ta på fullt allvar utan snarare som en

drift med kvasivetenskap och kunskapsförakt, men en kuf vid namn Charles Johnson publicerar i Californien träget en tidning med namnet Flat Earth News, där han presenterar nya bevis på Jordens platthet.

flygande tefat, UFO, unidentified flying objects, en av de mest spridda moderna myterna. Termen flygande tefat (flying saucers) härstammar från en händelse i juni 1947, då en sportflygare såg några ljusfenomen ovanför Mount Ramgir i staten Washington. På frågan om hur de betedde sig svarade han att ”de flög som när man tar ett tefat och kastar det över en vattenyta”. Termen UFO, oidentifierat flygande föremål, är i och för sig korrekt – sådana förekommer naturligtvis men det är mycket osannolikt att de är rymdfarkoster från någon avlägsen civilisation.

Eftersom det enligt en teori kunde vara fråga om en ny typ av sovjetiska flygplan startade amerikanska flygvapnet 1948 en registrering av UFO-observationer, Project Blue Book, som då den avslutades 1969 innehöll nära 13 000 incidenter, vilka alla klassificerats som ”identifierade” eller ”oidentifierade”. Omkring 90 procent av UFO-fallen kunde omedelbart förklaras som astronomiska eller meteorologiska fenomen eller flygplan, fåglar, ballonger etc. I en rapport på 1960-talet hävdade några forskare att ett fåtal pålitliga observationer tydde på besök av utomjordiska varelser, men

detta avvisades definitivt i en studie, Condon-rapporten, några år senare. Debatten har trots detta fortsatt inled oförminskad kraft och grupper av ”ufologer” är verksamma i alla länder. En övervägande del UFO-observationer kan härledas till hallucinationer, visuella effekter, reflexer från fönster och glasögon, optiska defekter och illusioner.

En dåligt underbyggd teori menar att en stor del av de UFO-rapporter, som inte förklarats på annat sätt, kan ha sitt ursprung i ”jordljus”, ytterst ljusstarka fenomen som tycks kunna uppträda vid förkastningsspänningar i Jordens mantel (och därigenom förebåda jordbävningar). Det mesta tyder på att UFO:n är av rent jordiskt ursprung och att det, i de fall iakttagelserna inte enbart bottnar i överdriven fantasi och hallucinationer, kan vara fråga om ett naturligt geofysiskt fenomen. (Se även Roswell.)

Folkets tempel, People's Temple, sekt, baserad i San Francisco och ledd av Jim Jones (1932-1978), vilken genom utpressning och hot utövade fullständig makt över sektmedlemmarna och konfiskerade deras tillgångar. I november 1978 begick 913 sektmedlemmar, däruv 276 barn, självmord i Jonestown, Guyana, där sekten upprättat ett befast läger. De flesta intog cyanid, utblandad i saft, några, inklusive Jones själv, sköts av lägervakter. Några dagar tidigare hade en amerikansk kongressman, en av dennes medarbe-

tare och tre journalister mördats av sektmedlemmar, då de försökte återvända efter att ha undersökt lägret.

fortida astronauter, del av en teori om att Jorden för tio-tusentals år sedan besökts av civilisationer från andra stjärnsystem som påverkat mänsklighetens utveckling. Den behandlades bland annat av den schweiziske tidigare banktjänstemannen Erich von Däniken (1935–). Hans böcker har sålts i mer än 36 miljoner exemplar. Hans teorier är fantasieggande och underhållande men klarar inte ens enklare undersökningar och han har också erkänt att en del av hans ”forskning” är rena påhitt. von Däniken har många efterföljare, bland dem den framstående svenske flygingenjören Henry Kjellson (1891-1962).

frenologi, föreställningen att man kan bestämma en människas karaktär och begåvning genom att mäta skallens yttre form. Metoden uppfanns av den tyske läkaren Franz Joseph Gall (1758-1828) och var på 1900-talet populär bland rasister och nazister. Den saknar helt vetenskaplig grund.

Freud, Sigmund (1856-1939), österrikisk neurolog som grundade psykoanalysen. Hans teorier är diskutabla och svåra att bekräfta vetenskapligt. De bygger till stor del på drömtydning (se detta ord). Psykoanalys kan som helhet beteck-

nas som en kvasivetenskap men har trots detta fått ett mycket stort inflytande som terapi vid psykiska störningar.

frimureri, verksamhet bedriven av Frimurarorden, världens största hemliga sällskap, grundat av stenmurare och katedralbyggare under medeltiden och särskilt spritt i England och det tidigare brittiska imperiet.

Frimurarorden är ingen kristen institution utan bygger på riter och ceremonier från gamla religiösa ordnar. För medlemskap i Svenska frimurarorden, som är självständig, krävs dock medlemskap i kristet samfund. I Sverige finns närmare 20 000 frimurare, i hela världen omkring 6 miljoner. Frimurarorden är en antidemokratisk rörelse med fördolt inflytande i politik och finansvärld. Den har, bland annat i Italien, varit inblandad i bankskandaler och kriminella handlingar i kontakt med maffian. I England inledde en parlamentarisk kommission 1998 en granskning av frimurarnas inblandning i polisväsendet.

fysionomik, konsten att utläsa en människas personlighet och psykiska egenskaper av anletsdrag och kroppsbyggnad. Det är en mycket gammal färdighet, beskrevs redan av Aristoteles och utövas på sitt sätt omedvetet eller medvetet av alla människor i det dagliga livet. Då den drivs för långt måste den dock förpassas till kvasivetenskaperna.

förnekelse av Förintelsen, Holocaust denial, historieförfalskning innebärande att den hitlertyska utrotningen av judar aldrig förekom och att dödslägren, gaskamrarna och krematorierna i Auschwitz och andra orter aldrig fanns, eller, i en mildare form, att siffran på antalet offer för folk-mordet (omkring 6 miljoner) är starkt överdriven. Förnekelse- rörelsens uppkomst var en serie böcker som utgavs på 1970-talet, till exempel *The Hoax of the Twentieth Century* av Arthur Butz. Det amerikanska Institute for Historical Review, (IHR) utlovade år 1980 50 000 dollar till den som kunde bevisa att judar gasats vid Auschwitz. Priset vanns av en Mel Mermelstein som dessutom fick ytterligare 40 000 dollar för ”personligt lidande”. IHR har kontakter med ultrahögern och scientologerna. En av de mest kända ”förenekarna” är författaren David Irving.

Förutom ögonvittnesberättelser från överlevande offer, SS-vakter, nazistledare och lokalbefolkning finns oräkneliga klara bevis för Förintelsen, bland annat hundratusentals dokument, fotografier och filmer, och givetvis lämningarna efter dödslägren. Dessutom saknas de människor, som enligt ”förenekarna” undgick Förintelsen och borde ha varit i livet vid krigets slut.

G

Gaia, jordgudinnan i grekisk mytologi, återuppväckt av New Age-rörelsen som ”Moder Jord”. Även föreställningen att Jorden är ett levande väsen, som misshandlas av människan. Gaia har emellertid givit namnet till en seriös, vetenskaplig teori, Gaia-hypotesen, som främst formulerats av den brittiske kemisten James E. Lovelock. Den innebär att allt levande på Jorden liksom luft, oceaner och landtytor bildar ett komplicerat självreglerande system som kan betraktas som en enda organism och har kapacitet att bibehålla Jordens livsbetingelser. Det är närvaron av liv som aktivt gjort jordytans, atmosfärens och oceanernas fysiska och kemiska förhållanden lämpliga för liv och inte så att livet anpassat sig till planetens tillstånd. Många rön om till exempel klimatväxlingar stöder teorin, men hypotesen har ännu inte slutgiltigt bekräftats.

New Age-rörelsens övertagande av termen Gaia har vållat problem för de seriösa forskarna.

Geller, Uri (1946-), israelisk världsstjärna som ockultisisk underhållare, mest känd för sin förmåga att böja och bryta

av skedar och nycklar och sätta igång trasiga armbandsur med ”mental kraft”. Genom en omfattande publicitet i press och TV blev Geller i början av 1970-talet en sensationsomvärld artist. Också i svensk TV genomförde han experiment, då tittare rapporterade att skedar böjts och trasiga klockor börjat ticka – några acceptabla bevis för dessa fenomen presterades dock aldrig. Geller påstod sig ha fått sin ”kraft” från planeten ”Hoova” i ett avlägset stjärnsystem, erbjöd sig att hitta guldmalm åt gruvföretag och till och med att genom sin tankekraft hämta tillbaka en kamera, som lämnats på månen av astronauter. Geller skapade en veritabel ”skedböjningsepidemi”.

I själva verket har flera seriösa illusionister, även före Geller, beskrivit skedböjningen som ett trick. Geller, som gjorde sig en stor förmögenhet var ingenting annat än en skicklig och karismatisk illusionist och hans anspråk på att besitta övernaturliga krafter enbart lurendrejeri.

geomantik, jordlära, kinesiska Kin-feng shui, flitigt praktiserad kvasivetenskap som bland annat avgör hur nya byggnader, gravar etc skall placeras för att harmoniera med världen.

grafologi, läran att en människas handstil kan spegla hennes personlighet. Till en viss grad är detta riktigt. Det är till

exempel ofta möjligt att skilja en manlig handstil från en kvinnlig, liksom att ungefär avgöra den skrivandes ålder. Också en del personliga drag återspeglas lika väl i handstilen som i andra uttryckssätt. Emellertid har grafologin urartat till en vida spridd nonsensvetenskap. Flera tester med kända grafologer har avslöjat dem som charlataner.

Grafologer, som påstår sig av en människas handstil kunna avgöra sådant som ärlighet, skarpsinne, ledarförmåga och ansvarskänsla, anlitas bland annat av personalavdelningarna vid europeiska storbolag. Att människors framtid på det sättet läggs i händerna på uppenbara svindlare är upprörande. Vissa grafologer påstår sig också kunna förutsäga en människas framtid genom att läsa hennes handstil.

Grafologi bör inte sammanblandas med seriös handstilsanalys, som används inom kriminologin.

gråtande statyer, vanligt fenomen inom den katolska kyrkan: Jesus- eller Maria-statyer tycks fälla tårar. Det rapporteras då och då från djupt katolska länder i Medelhavsområdet, men förekommer också i Irland och USA och drabbar i regel enkla gipsfigurer. Då det inte är fråga om bluff i avsikt att locka proselyter till kyrkan kan fenomenet förklaras genom kondensation, åstadkommen av en mångfald stearinljus och den förväntansfulla menighetens utandningar.

Inom den romersk-katolska kyrkan förekommer ett stort

antal liknande fenomen, till exempel blödande Kristusstatyer.

Guds barn, religiös sekt, grundad i USA i slutet av 1960-talet av svenskättlingen David Berg, som antog namnet Moses David eller David Zerby. Han vill gärna framträda som en ny Moses, en ny David eller som en ny profet och kung. Sekten hävdar att Bibeln skall tolkas och förstås i ljuset av de ”MO-brev”, som Moses David regelbundet sänder ut. Gud är den kärleksfulle, de som tror på honom skall låta sig uppfyllas av hans kärlek, därav också sektnamnet *Familia del amor* (kärleksfamiljen), som nu används oftare än Guds barn. Den familj Guds barn bygger upp skall ersätta alla tidigare familjerelationer. Det gäller att bokstavligen överge sin fader och sin moder och att rädda sig undan den snara undergång som väntar världen (särskilt USA). De generationer som nu lever är de sista. Enligt MO-breven skall Guds barns kvinnor göra sig så attraktiva som möjligt i sexuellt hänseende, de är till för männens skull. Fria sexuella förbindelser för att värva nya medlemmar, astrologi, spiritism och ockultism är viktiga inslag i sektens föreställningsvärld. Sekten kan räknas som en del av New Age-rörelsen.

Det är osäkert hur många Guds barn det finns. Sekten förekommer dock i omkring 40 länder.

gulfrigs-syndromet, mystisk symptomflora, möjligen en hysterisk epidemi, som drabbat deltagare i gulfriget. Den har vissa likheter med kroniskt trötthetssyndrom (se detta ord) men har betydligt ruskigare yttringar, innefattande sådant som blödande penisar och flintskallighet. I april 1996 fastslogs i USA efter en utredning, som kostat 640 miljoner kronor, att man bland 18 924 undersökta gulfrigsveteraner inte funnit någonting som ens tydde på existensen av ett syndrom. I England kom man till liknande resultat. Det är förmodligen fråga om en krigspsykos, men sedan liknande symptom visat sig hos offer för Saddam Husseins gaskrig mot kurderna vidtog i början av 1998 nya undersökningar.

guru, andlig lärare, ursprungligen i Indien, där en guru var en dyrkad ledare eller stiftare av en sekt. Numera har betydelsen skiftat och benämningen guru används också i andra sammanhang, till exempel i New Age-rörelsen, om ledare vilkas ord kritiklöst och slaviskt efterföljs av proselyterna. Många av dem som upphöjts till guru har visat sig vara falska och skrupelfria personer, som enbart syftat till att göra sig förmögna eller tillfredsställa sina sexuella lustas.

H

Hare Krishna, religiös rörelse grundad 1966 i USA av Abhay Charanaravinda Bhaktivedanta (1896-1977), även kallad Swami Prabhupada. Han föddes i Calcutta där han utbildade sig till kemist och öppnade ett apoteksföretag. Under inflytande av sin guru överlämnade han 1954 affärsföretaget till en son, bröt med familjen och fick 1959 titeln swami (helig man). 1965 reste han till USA och grundade International Society for Krishna Consciousness. Vid sin död hade han skrivit över 50 böcker och öppnat Krishna-centra över hela världen.

Krishna är en av de populäraste indiska gudarna, dyrkad som en inkarnation av det hinduiska gudaväsendet Vishnu. Hare Krishna-rörelsen är auktoritär och konservativ och har särskilt lockat vilsna ungdomar, som ofta ses tåga som tiggarrupper i storstäder. De igenkänns på den rödgula dräkten och på att de rakar bort allt huvudhår utom en tofs. De lever efter fyra huvudregler: äter inte kött, fisk eller ägg; har inte sex utanför äktenskapet; sysslar inte med spel eller sport av något slag; använder inga berusningsmedel, inte ens te, kaffe eller tobak. Att om och om igen upprepa ett entonigt mantra (se detta ord) är viktigt. Till hjälp för detta har man ett rad-

band med 108 kulor och detta används 16 gånger per dag – mantrat läses alltså 1 728 gånger dagligen.

Människor betraktas som själar, sammansatta av Krishnas ”högsta energi”, och kroppar av hans ”lägsta energi”. Guden Krishna och hans jordiska representant dyrkas fanatiskt. Man tror på reinkarnationen. När man dör får själen en helt ny kropp. Alla planeter i den materiella världen är bebodda, de är platser för lidande, där födelse och död upprepas. ”Men den som uppnår min boning,” säger Krishna, ”föds aldrig mer igen”. Varje medlem har en guru, som antas ha sin kunskap från Krishna själv. Rörelsen har upprättat ”tempel”, totalt i världen ett 100-tal, där församlingsmedlemmarna är omgivna av en rad tabun och påtvingade total underkastelse. Rörelsen driver en aggressiv medlemsvärvning och vållar otaliga personliga tragedier, till exempel genom att familjer splittras. Hare Krishna kan räknas till New Age.

Heaven's Gate, paranoid amerikansk kult, ledd av Marshall Herff Applewhite. Den blev 1997 känd genom ett kollektivt självmord i Californien, där 39 medlemmar under uppseendeväckande former tog livet av sig i tron att de skulle bli upphärntade av ett rymdskepp, gömt bakom kometen Hale-Bopp.

helbräddagörelse, healing, botande av sjukdomar genom

bön, handpåläggning och ibland smörjelse med olja. Den är ett vanligt förekommande inslag i kristna väckelserörelser och det avgörande inslaget i vissa sekter. Särskilt amerikanska väckelsepredikanter grundar sitt rykte – och sina finanser – på healing under primitiva former, präglade av måttlös masshysteri. Dessa tillställningar, som ibland sänds i TV, kan innehålla djupt deprimerande scener, då svårt sjuka eller handikappade människor desperat söker hjälp av moraliskt depraverade predikanter. I de fall då till exempel en förlamad under inflytande av den hysteriska stämningen plötsligt reser sig och tar några steg är det alltid fråga om en abnorm kraftansträngning och den förlamade återgår snabbt till sitt tidigare tillstånd.

Många helbrägdagörare har avslöjats som samvetslösa skojare. I vissa fall då djupt troende människor (som till exempel i Christian Science, (se detta ord) med allvarliga konsekvenser avsäger sig medicinsk vård kan helbrägdagörelse betraktas som dråp.

Helbrägdagörelse erkänns emellertid också av etablerade kristna kyrkor, även protestantiska, och förekommer bland annat inom den engelska och irländska anglikanska kyrkan. Inom Svenska kyrkan finns den inte officiellt men däremot, eftersom det nutida svenska prästerskapet är så mångfacetterat, troligen i ”privata” sammanhang.

Det är tveksamt om det finns ett enda fall då en healing

kontrollerats medicinskt och befunnits verklig. Det är däremot välkänt att sjukdom kan drabba människor olikartat och att en människa kan tillfriskna på ett till synes oförklarligt sätt, ibland med dramatisk snabbhet.

Också privatpraktiserande helbrägdagörare utan klar anknytning någon religion till någon religion förekommer, särskilt i England. I Sverige har andra former av helbrägdagörelse, till exempel ”överföring av livskraft” genom att händerna förs över men inte berör patienten, vunnit spridning, inom New Age-rörelsen och till och med utövats av legitimerade sjuksköterskor.

helig, okränkbar, invigd åt Gud men också beteckningen på något eller någon, som besitter en övernaturlig kraft. Ursprungligen ett religiöst begrepp, besläktat med tabu (se detta ord).

helig enfald, *o, heliga enfald*, latin *O sancta simplicitas*, ett yttrande som (förmodligen felaktigt) tillskrivs den tjeckiske påvekritikern Jan Hus (cirka 1370-1415), då han såg en bonde kasta ved på det bål. där Hus skulle brännas som kättare.

helig skrift. skriftsamling som inom vissa grupper förutsätts ha tillkommit genom direktkontakt med Gud. i regel

genom uppenbarelser (se kanalisering) och därför betraktas som Guds ord. Även hos de stora grupperna av kristna, som inte tror på den så kallade verbalinspirationsteorin, uppfattas Bibeln som Guds ord.

Bibeln (Den Heliga Skrift) är kristendomens grundläggande bok och beträffande Gamla testamentet också en av judendomens heliga skrifter. Bibelns ursprung är dunkelt. Gamla testamentet, som är avfattat på hebreiska och arameiska, har inslag från forntida religioner i Mellanöstern. Även Nya testamentets tillblivelse är oklar. Det skrevs mellan år 50 och 130 på grekiska. Bibeln är till stora delar avfattad på ett mångtydigt språk, som har givit upphov till ett obegränsat antal tolkningar. Den fungerar därför som ett tillhygge även för våldsmän och förtryckare. Den är också grundvalen för ett stort antal kristna (och judiska) sekter, som ofta bygger på lösryckta och vantolkade bibelord.

Koranen, islams heliga skrift, är en himmelsk bok som ängeln Gabriel under en period av 20 år läste upp för Muhammed och som senare nedtecknades på arabiska. Också den är oklar och full av motsägelser, som ger upphov till vitt skilda tydningar.

heligt krig, krig som antas föras på gudomligt uppdrag. Många heliga krig har utkämpats genom historien och skördat många miljoner människooffer. I nutiden utmärker de i

synnerhet islam. Koranen ger i flera avsnitt en direkt uppmaning till *jihad* (heligt krig), till exempel: ”När ni möter dem som är otrogna, så halshugg dem tills ni anställt blodbad bland dem! Slå dem då i bojor!”. Krigarna indoktrineras att eftersträva martyrdöden och utlovas evigt liv i paradiset: ”Säg inte om dem som dödas för Guds sak, att de är döda, utan levande!”.

I klar motsats till Jesu bergspredikan förekommer begreppet heligt krig också i Bibeln, särskilt Josua som är en beskrivning av otaliga våldsdåd. Många grymma krig har förts i kristendomens namn, till exempel korstågen och de spanska erövringskrigen i Syd- och Mellanamerika. Heliga krig förekom också i det antika Grekland. De betecknade de bestraffningsexpeditioner som företogs mot övergrepp mot templet i Delfi, vilket betraktades som nationalhelgedom.

himmelsbrev, skrivna eller tryckta blad med avskrifter av brev, som uppges ha skrivits av Kristus eller Gud och innehåller en botpredikan. De uppkom på 500-talet och förekom in på 1800-talet.

historieförfalskning, förvanskning eller omdiktning av historiska skeenden av politiska, ideologiska och andra skäl. Historieförfalskning är vanlig och vedertagen i fascistiska och kommunistiska diktaturer men förekommer också i de-

mokratier. Ett exempel är den afrocentristiska rörelse i USA, som utnyttjar det faktum att den grekiska vetenskapen var beroende av traditioner från äldre kulturer, bland annat Egyptens, till att hävda att den västerländska kulturen, innefattande filosofi, vetenskap, konst och litteratur, härstammar från det ”svarta” Afrika, inte från Grekland och Rom. Bland de bevis för detta som anförts är att Aristoteles hämtade sina filosofiska ideer från biblioteket i Alexandria, där afrikanska tänkare hade deponerat sina arbeten. I verkligheten byggdes biblioteket efter Aristoteles död.

Ett betydligt allvarigare fall av historieförfalskning är Sions vises protokoll, ett falskt dokument som publicerades i Ryssland 1903. Det översattes till de flesta europeiska språk och har använts i antisemitisk propaganda under hela 1900-talet. Det utges vara en uppteckning från den första sionistkongressen i Basel 1897, då judar och frimurare sägs ha planlagt en ödeläggelse av den kristna kulturen och inrättandet av ett världsherravälde. Dokumentet avslöjades 1921 som en förfalskning, åstadkommen av den ryska hemliga polisen, men hade också därefter stor betydelse bland annat i den nazistiska judehetsen.

Ytterligare ett exempel på historieförfalskning är den ensidigt marxistiska historievetenskap, som lanserades under studentrevolten 1968.

hjärnan, koncentration av nervvävnad i den främre delen av en djurkropp och i den övre delen av människokroppen. Hos högre ryggradsdjur, till exempel människan, registrerar den inte bara sinnesintryck och sänder rörelseimpulser utan är också ett centrum för inlärandet. Hjärnan är liksom andra kroppsorgan, till exempel hjärtat och levern, en organisk maskin, men så ofattbart komplicerad att forskningen hittills bara kunnat lägga fram teorier om dess funktion. Kring denna råder en mängd villfarelser. En av de vanligaste är att vi bara använder 10 procent av hjärnans kapacitet. Detta är en folklig myt, utnyttjad av motivationsföreläsare och personalutbildare, som lurar pengar av företag genom att ordna fantasifulla ”seminarier”. Neuorologisk forskning har visat att hjärnan utnyttjas i hög grad. Detta hindrar inte att dess aktivitet kan variera från tid till annan.

homeopati, homeopatisk medicin, medicinsk kvasivetenskap som bygger på homeopatisk magi (likhetsmagi, se magi). Den introducerades år 1796 av den tyske läkaren Samuel Hahnemann (1755-1843). Grundtanken är att en sjukdom kan botas med medel som hos en frisk person framkallar samma symptom som sjukdomen (”lika botar lika”). Sålunda används till exempel heta kompresser för att bota brännskador. En annan grundprincip är att läkemedel skall ges i mycket små doser, det vill säga starkt utspädda. En

utspädning i förhållandet 1: 100 kallas ”första centesimalpotensen” och utspädningen fortsätter därefter ända till ”30:e centesimalpotensen”. Spädningen anses förstärka läkemedlets verkan, men det kan vara tveksamt om något av den ursprungliga substansen överhuvudtaget finns kvar. En populär homeopatisk medicin är det dödliga giftet belladonna, som alltså lyckligtvis ges starkt utspätt, Omfattande bedrägerier med homeopatisk medicin har avslöjats, bland annat i Sverige på 1950-talet. Homeopatin fokuserar helt på sjukdomars symptom och negligerar deras orsaker. Vetenskapliga undersökningar har visat att homeopati är helt verkningslöst.

Houdini, Harry, ursprungligen Erik Weisz (1874-1926), ungersk-amerikansk illusionist, känd för sina sensationella fritagningsnummer, som byggde på hans fysiska styrka och rörlighet och hans ovanliga förmåga att manipulera lås. Houdini ägnade sina senare år åt en kampanj mot vidskepelse och avslöjade ett stort antal tankeläsare och medier som bluffmakare. Före hans död gick han och hans hustru med på ett experiment: den av dem som först avled skulle försöka kommunicera med den efterlevande. Före sin död 1943 förklarade hans änka att experimentet hade misslyckats.

Humes maxim, formulering av den skotske filosofen David Hume (1711-1776) som ett sätt att avgöra sanningshalten i ett påstående om parapsykologiska eller mirakulösa händelser: ”Inget vittnesmål är tillräckligt för att bekräfta ett mirakel om inte vittnesmålet är av ett sådant slag att dess oriktighet skulle vara mera mirakulös än det faktum det är ämnat att bevisa.” Ett annat ord av Hume: ”En vis man anpassar sin tro till beviset”.

hypnos, antas vara ett särskilt psykologiskt tillstånd, då en människa starkt påverkas av hypnotisören. Hypnosliknande tillstånd kan också framkallas av individen själv (självhypnos). Företeelsen är lika gammal som magi och häxkonst, men ”återupptäcktes” 1775 av den österrikiske läkaren Franz Anton Mesmer (se mesmerism). Benämningen hypnos (hypnotism, nervous sleep) präglades på 1840-talet av den skotske kirurgen James Braid (1795 –1860) med utgångspunkt från mesmerismen. Efter egna försök avfärdade Braid Mesmers teori om en ”magnetisk vätska” och menade att hypnos är en form av sömn, som lätt kan åstadkommas genom att låta en person koncentrerat stirra på en viss punkt. Efter en serie ovetenskapliga experiment hävdade Braid att hypnos kan bota snart sagt alla sjukdomar. Han kombinerade den också med frenologi (se detta ord).

Kunskapen om hypnos är mycket osäker, den är en dis-

kutabel företeelse, omgiven av mystik och utnyttjad av charlataner. Ett stort antal skilda teorier har framlagts men en allmänt accepterad förklaring av fenomenet saknas fortfarande. Den enda möjligheten att avgöra om en människa verkligen är hypnotiserad är att lita på hypnotisörens utsago. Bilden av en hypnotisör som en sorts övermänniska med kraft att dirigera ovilliga offer efter sin egen vilja är en villfarelse.

Flera professionella estradhypnotisörer i USA och England hävdar att hypnos i själva verket inte existerar. Det är fråga om suggestion, påverkan, inbillning och när det gäller scenframträdanden ett samspel mellan hypnotisören och hans "offer". Bland annat på grund av risken för efterverkningar är offentlig "underhållningshypnos" förbjuden i flera länder, i Sverige sedan 1916 – denna lag synes dock vara på väg att uppluckras genom dispenser.

Trots det vacklande vetenskapliga underlaget och den ofullständiga forskningen används hypnos av enskilda läkare och psykologer. Den tycks då det gäller till exempel smärtlindring vid barnafödslar och tandbehandlingar ha större verkan än placebo (se detta ord), vilket förmodligen beror på att patientens uppmärksamhet omfokuseras. Upprepade försök har visat att till exempel rökavvänjning genom hypnos endast är möjlig om man själv ihärdigt eftersträvar den och detsamma gäller bantning genom hypnos. Det påstås att

man genom hypnos kan återuppväcka glömda minnen, men dessa är mycket otillförlitliga och uppblandade med fantasier. Att vittnesmål som framkallats genom hypnos trots detta fortfarande accepteras vid rättegångar i några amerikanska delstater innebär en stor fara för rättssäkerheten.

hypokondri, inbillningssjuka, mental störning som kännetecknas av en pervers upptagenhet med det egna hälsotillståndet. En hypokondriker kan vara övertygad om att ha en svår sjukdom, trots att alla symptom saknas, och vidhåller detta även om läkarundersökningar ger besked om full hälsa. Inbillningen kan fokuseras på en sjukdom, ofta i hjärtat eller magen, andra hypokondriker växlar successivt mellan olika sjukdomar, ibland med hjälp av flitigt studium av medicinsk litteratur. Hypokondriker vandrar ofta från läkare till läkare och vållar mycket stora problem genom att lägga beslag på resurser och vårdplatser.

hysterisk epidemi, epidemi av hysteriskt betingade eller inbillade sjukdomar eller påstådda "minnen" som återkallats genom hypnos. En rad hysteriska epidemier har spritts under 1990-talet (se bland annat alien abduction, gulfkrigsyndromet, kroniskt trötthets-syndrom). För uppkomsten av en hysterisk epidemi krävs i regel en gynnsam kulturell jordmån, en stor grupp olyckliga och sårbara patienter och

en eller flera pådrivande läkare eller teoretiker. Epidemier sprids genom böcker, tidningsartiklar, pratshower i TV, filmer och Internet. De präglas av inslag av paranoia och konspirationsteorier. Förutom att de vållar miljontals människor både fysisk smärta, djup olycka och förspilda liv orsakar de samhället mycket stora kostnader.

häxprocesser, utbrott av masspsykos, som nådde sin höjdpunkt på 1600-talet och i Sverige pågick till mitten av 1700-talet. De drabbade i synnerhet kvinnor, som brändes på bål. Barn förmåddes vittna mot sina mödrar, män mot sina hustrur, grannar och släktingar mot varandra och offren utsattes för bestialisk tortyr. I Sverige krävde häxprocesserna omkring 300 oskyldiga människors liv.

Ordet häxprocess används numera i vidare betydelse om rättegångar, där rättvisan sätts ur spel på grund av falska vittnesmål eller opinionstryck från allmänheten. Vissa nutida företeelser, till exempel "satanisträttegångarna" på 1980-talet (se satanism) och återuppväckta minnen (se detta ord) har ungefär samma karakteristika som medeltidens häxprocesser. Till dessa kan räknas: Offren är i de flesta fall kvinnor, fattiga eller mentalt handikappade och människor i samhällets utkanter. Sexuell perversitet är ofta inblandad. Enbart anklagelser gör gärningsmannen skyldig. Förnekande av skuld betraktas som bevis på skuld. Anklagelse i ett fall

medför, så snart den blivit känd, en plötslig ström av liknande anklagelser. När processen nått sin höjdpunkt står så gott som ingen i omgivningen utom misstankar.

I

iridologi, irisdiagnostik, uppfattningen att en människas hälsotillstånd kan avläsas genom studier av färgskiftningar och former i ögats iris, som indelas i olika zoner representerande olika kroppsdelar. Det är fråga om ett utpräglat kvacksalveri, som förekommer i vissa länder och då och då tas upp även i svensk populärpress. En undersökning i USA 1979 visade att det inte finns något samband alls mellan irisdiagnostikers utlåtanden och patienternas faktiska tillstånd.

J

Jehovas vittnen, teokratisk sekt, utvecklade från The International Bible Students Association, som grundades i Pittsburgh 1872 av Charles Taze Russell (1852-1916), vilkens anhängare kallades "russellianer". Russell proklamerade att Kristus återvänt till Jorden i osynlig form 1874 och skulle ta makten 1914 efter ett krig. Trots att förutsägelsen slog fel överlevde hans rörelse och utvecklades av hans efterträdare. 1931 antogs det nu gällande namnet, Jehovas vittnen. Läran bygger på att Bibeln ord för ord är inspirerad av Gud. Treenigheten avvisas liksom inkarnationen (att Gud blev människa i Jesus Kristus). Jesus är enbart människa. Han uppstod visserligen från de döda, men bara som en andevarelse. Försoningen gäller endast de 144 000 som Uppenbarelseboken talar om. Dessa skall regera med Kristus i himlen. Alla ogudaktiga blir avrättade i slaget vid Harnageddon, där Jesus själv är skarprättaren.

Trots att Jehovas vittnen bygger sin lära på olika bibelord kan rörelsen inte betraktas som kristen. Sekten styrs av en president i Pennsylvania, vilkens beslut inte kan ifrågasättas. Den tar avstånd från stat och regering, som betraktas som Satans redskap, och även från andra religiösa samfund,

vilka likaledes betraktas som Djävulens verk. Medlemmar i Jehovas vittnen vägrar göra militärtjänst och avvisar blodmat och blodtransfusioner. De firar varken jul eller påsk, inte heller födelsedagar.

Sekten lägger stor vikt vid spridning av olika skrifter, främst tidningen The Watchtower, som utkommer i en upplaga på över 10 miljoner exemplar på över 100 olika språk. Rörelsens svenska publikationer, Vaktornet och Vakna!, utkommer med 24 nummer årligen och har vardera en upplaga på mer än 100 000.

Sekten expanderade utanför USA redan före sekelskiftet och har nu förmodligen omkring 4 miljoner anhängare. Till Sverige kom rörelsen i början av 1900-talet och torde nu ha omkring 20 000 medlemmar i vårt land. Endast sådana som är ”aktiva” räknas som anslutna. Medlemmar förväntas lägga ner minst 100 timmar i månaden på spridning av skrifter genom dörrknackning och denna verksamhet är noggrant bokförd.

Vad som gjort sekten mest känd är dess apokalyptik (läran om de yttersta tingen). Genom märkliga uträkningar och tolkningar fastställde Russell och hans efterträdare Joseph Franklin Rutherford (1869–1942) gång på gång Kristi återkomst. Alla dessa tidsangivelser har passerats. Senast fastställdes året 1975. Åren före 1975 rekryterades ovanligt många nya medlemmar. Inget nytt återkomstår har angi-

vits. Tvärtom har man börjat tona ner de apokalyptiska förväntningarna.

Jehovas vittnen utsattes under andra världskriget för förföljelse inte bara i Tyskland utan också i flera allierade länder. Sekten har fått särskilt stark spridning i vissa utvecklingsländer och vållade svåra konflikter i flera nybildade afrikanska stater. Eftersom den är utpräglat antidemokratisk och samhällsfientlig bör den i ett demokratiskt samhälle mötas med strikt avståndstagande och till exempel inte ges tillträde till offentliga lokaler eller skolor.

Jesus, judisk hasid (helig man), förmodligen född i Galiléen år 4 före Kristus, avrättad genom korsfästelse i Jerusalem år 33 efter Kristus. Hans levnad och verksamhet är så gott som uteslutande känd genom de fyra evangelierna i Nya testamentet. Dessa är dock till stor del motsägelsefulla och innehåller uppenbara faktafel. Att han skulle ha fötts i Betlehem. Judéen, är till exempel av allt att döma en efterhandskonstruktion i syfte att uppfylla en gammal spådom. Med ledning av Nya testamentet och ett par romerska krönikor kan man dock teckna en bild av den historiske Jesus, som då framträder som en ärlig, karismatisk och orädd andlig ledare med en sällsynt kombination av intelligens, ödmjukhet och klarsyn. Hans mål var inte att grunda en ny religion utan att reformera och förnya judendomen. Det

korrupperade judiska prästerskapet såg honom som ett hot och de romerska ockupanterna som en upprorsmakare.

Den nya religionen fick senare sin mer eller mindre definitiva utformning av apostlarna, främst teologen Paulus. Jesu död på korset blev till en triumf: ett offer för det syndiga människosläktets räddning.

I slutet av 1990-talet utsattes Jesus i Sverige, ofta under kulturell täckmantel, för en smädelsekampanj, som var upprörande även för ickereligiösa. Den präglades av okunnighet, historielöshet och hänsynslöshet.

Johnson, Martin (1930-), tidigare professor vid Utrechts universitet, Holland, och chef för dess parapsykologiska laboratorium (som lades ner 1988). Johnson kan betraktas som en av mera framstående parapsykologiska forskarna under 1900-talet och kanske den ende verkligt seriöse. Han respekteras därför också av skeptiker. Efter flera decenniers forskning konstaterade Johnson att man inte på ett avgörande sätt lyckats bevisa psi-fenomens existens. (Se parapsykologi.)

Jung, Carl Gustaf (1875-1961), schweizisk psykiater, som från början samarbetade med Sigmund Freud (se denne) men reagerade mot bland annat Freuds överbetoning av sexualdriften och bildade en egen skola, ”den analytiska psy-

kologin”, som grundas på ockultism, mysticism och hans barndomsdrömmar och fantasier. Jung trodde på de flesta vidskepligheter, även spöken. Hans lära har rasistiska drag och han hyste sympatier för de tyska nazisterna. Inom New Age har han blivit en kultfigur.

K

kabbala, hemlig, judisk mysticism, som först uppträdde på 1100-talet men har rötter i Palestina under första århundradet efter Kristus. Den är till större delen matematisk och formar bland annat ett system för kontroll av andar och demoner. Den tycks i slutet av 1900-talet ha fått ökad spridning.

kanalisering (efter engelska channelling, som också är termen för ett fenomen inom atomfysiken), en ny beteckning för kontakt med varelser från ”andra världar” eller ”andra dimensioner”. Sådana påstådda förbindelser är ett kännetecken för de flesta religiösa profeter, inklusive Jesus och Muhammed, men har i slutet av 1900-talet blivit ett av de mest bisarra inslagen i New Age.

De budskap, som mottas från civilisationer i avlägsna stjärnsystem, resulterar i regel i böcker, som ibland har motbjudande inslag. Av någon outgrundlig anledning väljer dessa ofantligt intelligenta existenser numera aldrig tränade talare eller skribenter till sina jordiska budbärare utan alltid enkla människor, vilkas medelmåttiga förståndsgåvor kom-

penseras av en överdriven fantasi med stark dragning åt det absurda. Ingen av dessa utgör dock någon direkt fara för sin omgivning.

kedjebrev, ursprungligen en foran av religiös väckelsepropaganda med förmaningar till bot och bättring (besläktade med himmelsbrev, se detta ord). Till kedjebrevet fogas en enträgen uppmaning till mottagaren att skriva av brevet i ett visst antal exemplar och sända dessa vidare till andra personer. Den som ”bryter kedjan” hotas med stora olyckor. Kedjebrev med uppmaning att sända in pengar är numera förbjudna i de flesta länder, men andra typer av till synes oskyldiga kedjebrev förekommer. I regel utlovas stor tur och allehanda lyckosamheter åt den som fortsätter kedjan genom att skicka ut 10 eller 20 brev inom en viss tidsrymd. En enkel matematisk uträkning avslöjar att antalet deltagare i en sådan kedja ett år efter starten skulle vara 35 miljarder, vilket är betydligt mer än hela jordens befolkning — detta om endast två av 20 mottagare fullföljer kedjan. Trots den uppenbara orimligheten cirkulerar kedjebrev också bland högt utbildade människor.

kiliasm, tron på ”det tusenåriga riket”, ett fulländat jordiskt samhälle skapat genom omedelbart ingripande av Kristus. Många sekter, bland annat Jehovas vittnen, är kiliastiska.

Kristus återkomst har angivits till ett otal datum, som alla passerat utan att någonting har hänt, men med hänvisning till speciella bibelord, särskilt Johannes Uppenbarelse 20:e kapitel, uppträder oavbrutet nya tusenårsprofeter och ”rikets kungörande” framflyttas.

kinesisk medicin, kvasivetenskap där cancer botas med ormgift, gonorré tvättas bort med tvål och aids kureras med blodlöss och andningsövningar. Omhuldas av kinesiska forskare och officiellt av myndigheterna. Ofta relaterat till sexualia. Ett gigantiskt bedrägeri.

kirlianfotografering, process som uppfanns 1937 av armeniern Semyon Kirlian. Ett föremål, till exempel ett löv, som skall ”avbildas” läggs på en fotografisk film och kopplas samman med högfrekvent ström, som genom glasskivor leds över till ett metallunderlag. Då filmen framkallas uppträder en mångfärgad ljusgård, som antas avbilda ”livsenergin”. Fenomenet kan förklaras vetenskapligt och är på inget sätt övernaturligt.

kiromanti, konsten att spå i händerna genom att tyda linjer och vågformer. Härstammar förmodligen från Indien men var även känd i det antika Grekland och har i Europa ägnats kvasivetenskaplig forskning, bland annat av efterföljare till

C. G. Jung. Att handflatan skulle spegla en människas framtid är nonsens, däremot kan den naturligtvis berätta en del om hennes yrke, hälsa och sinnestillstånd och en allmän läkarundersökning omfattar därför i regel också patientens händer.

kiropraktik, manuell behandlingsmetod med ursprung i USA i slutet av 1800-talet. Den bygger på en teori att olika sjukdomar orsakas av störda förbindelser mellan kotor, ledband, muskelfästen och nerver. Behandlingen består i justering och manipulation av ryggkotorna. Metoden betraktades tidigare som kvacksalveri eller en form av suggestion, men numera krävs anatomiska kunskaper och legitimation för att utöva verksamheten.

Naprapati är besläktat med kiropraktik. En naprapat använder också ultraljud och akupunktur.

Kloke Hans, häst i Berlin som i början av 1900-talet blev vida berömd för sin förmåga att räkna, lösa tämligen komplicerade problem och även uttala sig i politiska frågor. Han gav sina svar antingen genom att skrapa med sitt högra framben eller skaka och nicka med huvudet. Hans ägare, skolläraren Wilhelm von Osten, var övertygad om hästens förmåga. I själva verket reagerade Hans på sin ägares eller andras omedvetna och för en människa omärkbara kroppss-

rörelser. Om ingen i närheten visste det rätta svaret kunde inte heller Hans svara rätt.

Hästar har ett ytterst välutvecklat sinne för att iakttaga små förändringar och deras synfält täcker i det närmaste 360 grader. Kloke Hans har flera efterföljare.

kollektivt medvetande, hundredth monkey phenomenon, falsk teori, anammad av New Age-rörelsen och innebärande att mänskligheten har ett gemensamt medvetande eller en gemensam intelligens. Den härstammar från en japansk skröna (refererad i några vitt spridda böcker) om att några apor på ön Koshinia av forskare utfodrades med sötpotatis. En dag hade en apa lärt sig tvätta potatisarna och lärde ut detta till sina kamrater. Men då den hundrade apan hade lärt sig konsten passerades en ”kritisk massa”: plötsligt kunde alla apor, även på andra öar hundratals kilometer därifrån, tvätta potatis. I verkligheten var det från början, 1952, fråga om 20 apor. 1962 räknade man till 59 apor, varav 39 tvättade potatis. Mellan 1953 och 1967 rapporterades liknande beteenden av apor också på andra öar, men de kunde mycket väl ha kommit på konsten själva och det var alls inte fråga om någon plötslig och oförklarlig kunskapsförmedling. Det finns alltså inga bevis på ”kollektivt medvetande”.

Krafft, Karl Ernst (1900-1945), schweizisk astrolog som

1935 inbjöds till Tyskland av propagandaministern Joseph Goebbels, vilken hade planer på att använda astrologin som ett vapen i den psykologiska krigföringen. Krafft blev nazist och fanatisk antisemit. Sedan han vid ett astrologiskt möte den 2 november 1939 förutsagt att Hitlers liv skulle hotas mellan den 7 och 10 november och Hitler sedan var nära att dödas av en bomb den 8 november greps Krafft av Gestapo som misstänkt för inblandning i attentatsförsöket men räddades av Rudolf Hess och blev dennes personlige astrolog. Också Hitler blev intresserad av Kraffts spådomar, i synnerhet sedan han förutspått en tysk seger 1943. Gestapo var emellertid fortfarande misstänksamt och sedan Hess flytt till England sattes Krafft i koncentrationsläger och avled i början av 1945 utmattad av svält, då han var på väg till sin avrättning i en gaskammare.

kreationism, fundamentalistisk och fanatisk kristen rörelse, som tar avstånd från Charles Darwins utvecklingslära och betraktar Bibelns skapelsehistoria som bokstavligen sann. Den bygger delvis på medvetna feltydningar av Darwins teori. Ingen har till exempel påstått att ”människan härstammar från aporna”. Människor och apor utvecklades från en gemensam förfader för mellan 6 och 8 miljoner år sedan och kan på sin höjd betecknas som evolutionära ”kusiner”. Kreationisterna kan möjligen medge att det tog litet längre

tid än sex dygn för Gud att skapa världen och allt liv, men de betraktar till exempel också historien om Noaks ark som en skildring av ett faktiskt händelseförlopp. De lyckas finna förklaringar till de mest besynnerliga ting, såsom hur två exemplar vardera av flera miljoner livsformer kunde få plats på en båt, som var 140 meter lång och 23 meter bred, och dessutom all nödvändig proviant, och hur det kom sig att också fiskarna omkom i översvämningen (det berodde, säger de, på att det slam som vågorna rörde upp täppte till deras gälar).

Kreationisterna förnekar inte bara evolutionsläran utan också det mesta i andra vetenskaper, som kosmologi, zoologi, geologi, botanik, fysik och arkeologi. Än värre är att kreationisterna betraktar darwinismen som ett djävulens påfund, som bär skulden till allt det de betraktar som ont i världen. Dit hör inte bara alkoholmissbruk, rasism, terrorism och brott utan också sådant som humanism, socialism, homosexualitet och inflation.

Kreationismen är särskilt stark i USA, där den också vållat flera uppmärksammade rättsfall. 1987 fastslog USA:s högsta domstol att delstater inte har rätt att sätta kreationism på skolschemat jämsides med evolutionsläran. 1996 förklarade sig påven acceptera evolutionen som ett naturens faktum. Trots detta fortsätter organiserade kreationister att sprida sina befängdheter också i svenska skolor.

kristaller, kroppar med kristallstruktur, som kan ha formen av en polyeder, det vill säga begränsas av plana ytor i bestämda vinklar. Det finns i naturen ett stort antal olika kristaller, indelade i 32 klasser och 6 system. Många av dem har i alla tider fascinerat människan och tillskrivits övernaturliga krafter. Kristaller är numera ett inslag i New Age och kristaller säljs - i regel till sanslösa priser - i New Age-butikerna. "Kristallkraften" används bland annat för "kristallhealing", som består i att täcka patientens nakna kropp med ett mönster av olika stenar. Man inbillar sig att kristallerna avger ett slags nyttiga vibrationer, men en mångfald olika försök har visat att detta är grundlöst. I Kina finns motsvarande uppfattningar kring jade.

Däremot har kristaller vissa egenskaper, som utnyttjats av vetenskap och teknik. När en kvartskristall utsätts för tryck avger den en svag elektrisk signal och i kristallmottagare, en tidig typ av radioapparater, användes en kristall för att likrikta de mottagna hörfrekvenssvängningarna.

kroniskt trötthets-syndrom, chronic fatigue syndrom, CFS, hysterisk epidemi (se detta ord), som uppkom 1984 i Incline Village, en liten ort i Nevada, USA, men som under andra benämningar (American nervousness, neurasthenia) beskrivits i USA sedan 1880. Den kännetecknas av att patienter med ett stort antal skilda symptom anser sig ha samma sjuk-

dom. Bland symptomen finns yrsel, hjärklappning, magont, huvudvärk och diarré men också ljuskänslighet, allergiska reaktioner, hårlossning och allmän trötthet. En modern variant av CFS kallas utbrändhet

Efter flera års resultatslösa undersökningar klassificerades CFS i USA 1998 som ett syndrom. Forskningen fortsätter men trots hundratals försök har ingen bakterie eller kemikalie och inget virus kunnat knytas till åkomman. De flesta läkare och forskare betecknar CFS som ett psykologiskt syndrom, men framhåller att symptomen trots detta är verkligt upplevda. Patienterna vidhåller att orsakerna är organiska, vilket kan leda till omotiverade och dyrbara utredningar.

kvacksalveri, obehörigt utövande av medicinsk praktik. Den svenska kvacksalverilagen av år 1960 förbjuder verksamhet på hälso- och sjukvårdens område av andra än dem som har behörighet att utöva läkaryrket samt hälso- och sjukvårdspersonal under socialstyrelsens tillsyn. Det är straffbart för övriga att mot ersättning undersöka eller behandla annans sjukdom. Svårare sjukdomar får inte heller behandlas gratis. Om den behandlade åsamkats skada eller satts i fara kan straffet bli fängelse.

Kvacksalverilagen har under påverkan av New Age delvis satts ur spel. Kvacksalveri som zonerapi och kristall-

healing frodas utan lagliga åtgärder.

kvasivetenskap, pseudovetenskap, falsk vetenskap. Med påstått vetenskapliga metoder ”bevisas” vidskepliga teorier genom uppbyggda forskningsrön och fantasitermer. Kvasivetenskaperna frodades särskilt i Sovjet och i Maos Kina med förödande resultat (se lysenkoism). Alla de sjukvårdsmetoder, till exempel zonerapi och kristallhealing, som förekommer inom New Age, är kvasivetenskaper.

L

Lemurien, mytisk ”förlorad kontinent”, som antas ha legat någonstans i Stilla havet men försvann spårlöst i en naturkatastrof. Invånarna sägs ha utvecklat en hög civilisation, som helt grundades på parapsykologi och andra övernaturligheten. De flög genom luften i farkoster av glas. En annan mytisk kontinent kallas Mu.

levitation, människans synbarliga förmåga att sväva fritt i luften. Det är ett mycket välkänt trick av illusionister och kan åstadkommas på olika sätt, antingen med relativt komplicerad teknik eller med ganska enkla medel. Det demonstrerades bland annat häpnadsväckande skickligt av TV-illusionisten David Copperfield. Det har också använts av ockulta medier som ett bevis på deras föregivet övernaturliga förmåga.

Ett gammalt välkänt levitationstrick kan utföras av fem personer, varav en eventuellt placerar sig i en stol. Var och en av de övriga fyra placerar ett pekfinger under den sittandes armhålor och knän. Då de på ett givet kommando lyfter fingrarna uppåt lyfts också den sittande försökspersonen upp i luften på ett sätt som kan förefalla övernaturligt men sam-

manhänger med lyftkraftens jämna fördelning.

Livets Ord, friförsamling i Uppsala, grundad 1983 av pastorn Ulf Ekman efter impulser från USA. Den är ett exempel på framgångsteologi, som hävdar att kristen tro leder till materiellt välstånd. Detta innebär en obarmhärtig syn på fattigdom och sjukdom. Ledarens auktoritet är orubblig och förkunnelsen kan orsaka mentala störningar. Livets Ord driver bland annat skolor och ett bolag för TV-produktion. Rörelsen har starkt kritiserats, vilket dock inte hindrade att Livets Ord under Ekmans ledning 1999 fick sända en gudstjänst i Sveriges television. (Se även cargo-kulter.)

logik, den vetenskap om tänkandet som till skillnad från psykologin har till föremål det riktiga tänkandet. Till ett logiskt korrekt bevis hör en eller flera förutsättningar, vilkas sanning betraktas som given, och en slutsats, vars sanning kan härledas av förutsättningarna. Logiken grundades som filosofisk vetenskap av Aristoteles på 300-talet före Kristus.

Lourdes, vallfartsort i sydvästra Frankrike, där en 14-årig bondflicka, Bernadette Soubirous (kanoniserad 1933), 1858 i en grotta hade visioner av jungfru Maria. Ett kapell, byggt vid grottan 1876, utbyttes 1958 mot en underjordisk kyrka,

som rymmer 20 000 människor. Varje år strömmar omkring fyra miljoner pilgrimer till platsen. Av dessa är ungefär 65 000 sjuka eller handikappade. Verksamheten är i hög grad kommersialiserad med ett otal souvenirbutiker och över 400 hotell.

I reklamen uppges antalet mirakler till omkring 30 000 per år, men den katolska kyrkan förnekar detta och accepterar hittills endast 64 mirakel, varav nästan alla gäller kvinnor. Chansen att få bot i Lourdes är sålunda ungefär en på miljonen. När det gäller cancer av alla typer beräknas graden av spontant tillfrisknande vara mellan ett på 10 000 och ett på 100 000. Av de 65 erkända mirakelfallen gäller endast tre cancer. Graden av spontant tillfrisknande i Lourdes är sålunda mycket låg (man har större chanser att bli frisk om man stannar hemma).

Inom katolicismen finns ett stort antal liknande vallfartsorter, till exempel Fátima i Portugal och Medjugorje i Bosnien. Motsvarande ”helande” platser finns även i andra religioner, i synnerhet islam.

lysenkoism, kvasivetenskap utformad av Trofim Denisovitj Lysenko (1898-1976), rysk ”biolog” och ”agronom”, som avfärdade den vedertagna genetiken till förmån för ”misjurism”, en kvasivetenskap som utformats av växtodlaren Ivan Vladimirovich Misjurin G (1878-1935) och

upphöjdes till officiell genetisk vetenskap i Sovjet. (Misjurin avslöjades senare som en bluffmakare.)

Lysenko var en halvbildad lantbo från Azerbajdjan, vilken befordrades till ”vetenskapsman” 1927, då han sade sig ha funnit ett sätt att odla ärter vintertid. Han gavs av Stalin diktatorisk makt över sovjetisk vetenskap. Utbildning och forskning i vedertagen genetik förbjöds och många seriösa vetenskapsmän avrättades eller skickades till straffläger.

Lysenko hävdade bland annat att veteplantor producerar rågkorn om de odlas under lämpliga förhållanden, något som är jämförbart med att säga att hundar som lever vilt föder rävar. Han sade sig kunna odla apelsinträd i Sibirien eller ändra dem till äppelträd genom att följa Stalins obegripliga ”utvecklingslära” och påstod att vårveteutsäde kunde ändras till höstvete enbart genom att blötläggas i kallt vatten. På order av Stalin genomdrevs hans metoder i stor skala med total missväxt som följd. Lysenko påverkade också Chrusjtjovs katastrofala jordbrukspolitik och Mao Tse-tungs huvudlösa dekret under ”Det stora språng-et”.

Knappast någon kvasivetenskap har någonsin orsakat värre katastrofer. I Kina dog minst 30 miljoner människor av svält under de mest fruktansvärda förhållanden och i Sovjet åtskilliga miljoner.

lögndetektor, polygraf, instrument för att mäta blodtryck,

puls och svettning på en människa, som svarar på frågor från en operatör. De data som registreras används för att avgöra om personen ljuger eller talar sanning. Lögnedektorer har använts sedan 1924 men är mycket opålitliga, eftersom de inte bara registrerar "lögn" utan också andra sinnesrörelser som ger liknande fysiologiska reaktioner. I svenska domstolar saknar lögnedektortester bevisvärde.

M

macumba, brasiliansk religion innehållande en blandning av inslag från afrikanska religioner, europeisk kultur, spiritism och katolicism. Den är uppdelad i flera sekter. Djuroffer förekommer och riterna leds av medier, som kommunicerar med andar.

magi, vidskepliga handlingar och beteenden som syftar till att betvinga övermänskliga makter. Homeopatisk magi, likhetsmagi, innebär att "lika framkallar lika". Dit hör bildmagin. En bild anses ha förbindelse med det avbildade och genom att inverka på bilden inverkar man på det avbildade. Genom att sticka nålar i en trasdocka kan man till exempel döda den som dockan uppges föreställa. En annan typ av magi är kontagiös magi, innebärande att det som sker med delen även sker med det hela. Den som kommit över en persons avklippta naglar eller hår har den personen i sin makt. Man skiljer på vit (det vill säga god) magi, till exempel framkallandet av regn genom riter och besvärjelser, och svart (ond) magi, till exempel att åstadkomma någons död. Motmedel mot svart magi är bland annat amuletter och talismaner. Inom kristendomen uppfattades magin länge som

motsatsen till religion och ansågs karakteristisk för ”den primitiva naturmänniskan”. Numera har dock även etablerade religioner påverkats av magiska föreställningar och genom New Age har magin tilltagit i västvärlden.

magnetiska kullar, svårförklarlig företeelse i naturen, som yttrar sig i att gravitationen synes vara störd. På olika platser på Jorden, bland annat på Bornholm och i Wales, Irland, Iran och Oregon, finns vägar där bilar, om växeln läggs i friläge, tycks rulla uppför en svag sluttning. Fenomenet avfärdas i regel som en synvilla, där synintrycken tar överhanden över balansorganet som normalt avgör vad som är horisontellt eller lutande. Det tycks emellertid förekomma också på platser, där omgivningen knappast kan ha någon visuell påverkan och kan därför ha andra förklaringar, till exempel punktvis starkt förstärkt gravitation i jordskorpan. Fenomenet har knappast undersökts vetenskapligt och kan tills vidare betraktas som en anomali (se detta ord).

malang, mystiker inom främst asiatisk islam. Anses besitta övernaturliga krafter och en direkt kunskap från Gud och mumlar obegripliga formler, ofta under drog-påverkan. Motsvarande fenomen finns även i muslimska Afrika.

Manning, Matthew (1955-), engelsman som under sin upp-

växt vållade våldsamma poltergeistfenomen (se detta ord) och tycktes ha psykiska gåvor, som bland annat yttrade sig i att han kunde göra teckningar i samma stil som avlidna konstnärer. Ett besök av Manning i Sverige på 1970-talet, då han skulle delta i några parapsykologiska experiment, blev ett totalt fiasko. Han tycktes senare ha förlorat sina ”gåvor” men började ägna sig åt helbrägdagörelse och är numera en av Englands mest anlitade healers. Maraning är av allt att döma ingen medveten charlatan (se detta ord) utan tror själv på sin förmåga.

mantra, ”gudomlig ljudform”, inom hinduism och buddhism ett betydelselöst, hemligt ord som ges mystiska egenskaper och därför bör upprepas högt eller i tankarna. Upprepning sker också med bönevimplar och remsor i bönekvarnar. Buddhismens viktigaste mantra är *Om mani padme hum*, hinduismens *aum* (om).

maranata, av arameiska mara’na ta, (Vår Herre, korn!), motbjudande religiös sekt, som 1960 bildades i Sverige som en utbrytning ur pingströrelsen av den svensk-norske predikanten Arne Imsen (1930 -1999). Maranata ägnar sig åt andedop, tungomålstalande och helbrägdagörelse, tar fasta på de mest avskräckande bibelorden och pläderar bland annat öppet för barnaga, som är förbjuden i lag. Efter en splittring

har den nu mindre betydelse.

Martinus (1890-1981, efternamnet Thomsen används sällan), dansk mystiker som genom kanalisering (se detta ord) från en Kristus-gestalt skrev Livets Bok i sju delar, betecknad som ”en komplett beskrivning av världsalltets tillblivelse och utveckling”. Martinus så kallade kosmologi väckte stort intresse i Skandinavien och vann insteg i svenska folkbildningsorganisationer. Den ägnas fortfarande kurser och föreläsningar.

medium, inom spiritismen en person som tros kunna förmedla budskap från ”andevärlden” och åstadkomma olika ockulta fenomen. Ett medium är den centrala figuren under en seans (se detta ord). Med olika medel skapas en förtätad stämning, där gruppens mottaglighet för illusioner starkt ökas. Otaliga medier har avslöjats som charlataner, men de starkt troende avfärdar i regel alla bevis på humbug.

mesmerism, mesmerisering, av Mesmer, Franz Anton (1734-1815), österrikisk läkare, vilkens terapeutiska metod var en föregångare till vad som numera benämns hypnos. Mesmer lade 1767 vid universitetet i Wien fram en avhandling (som godkändes), där han sökte bevisa att gravitationen från planeterna påverkar människans fysiologi

på samma sätt som månens dragningskraft orsakar ebb och flod. Detta sker genom en immateriell, osynlig vätska i kroppen och hela naturen. Sjukdom orsakas av störningar i denna vätskas flöde. Han experimenterade en tid med starka magneter och tillkännagav att det mänskliga nervsystemet är laddat med en tidigare okänd form av magnetism, ”animal magnetism”, som kan påverkas av en ”magnetisör”.

Då Mesmer anklagades för bedrägeri flyttade han 1778 till Paris och fortsatte sin praktik hos den franska adeln. I behandlingen ingick dramatiska och teatraliska seanser, ledda av ”magnetisören” och hans manliga assistenter, som försatte den i regel kvinnliga patienten i trance, ofta avslutad i häftiga konvulsioner. Behandlingen påstods bota nervösa eller psykosomatiska åkommor. På uppmaning av den franska läkarkåren tillsatte kung Ludvig XVI 1784 en kommission med uppgift att undersöka och värdera Mesmers metoder. I gruppen ingick den amerikanske uppfinnaren och statsmannen Benjamin Franklin. Kommissionen konstaterade att Mesmer inte var i stånd att vetenskapligt bevisa sin teori och att det snarare var inbillning än ”magnetism” som försatte patienterna i trance. Mesmers anseende minskade, men mesmeriströrelsen spreds till andra länder. I England återupptogs Mesmers ideer på 1830-talet av läkaren John Ellington (1791-1868), vilken anordnade dramatiska seanser på University College i London tills han tvingades avgå.

Det finns ingen ”magnetisk vätska”. All magnetism beror på elektriska laddningars rörelse och Mesmers teori var alltså felaktig. De ”magnetiska arm-band” och ringar, som förekommer inom New Age, har ingenting med Mesmer att göra.

millennieskifte, övergång från ett årtusende till ett annat, till exempel vid midnatt den 31 december 1999, en höjdpunkt för allehanda vidskepliga och religiösa föreställningar som får ökad spridning även vid århundradeskiften. Att ett millennieskifte skulle ha någon allomfattande betydelse bygger på flera uppenbara missuppfattningar, varav dessa är några:

- Man utgår från den tideräkning som förekommer enbart i Västerlandet och alltså på intet sätt kan betraktas som global. I exempelvis den muslimska världen inträder millennieskiftet först år 2622 och i Indien och Kina hade det redan ägt rum.
- Det antas att den kristna tideräkningen utgår från Kristi födelse. Tidpunkten för denna fastslogs av munken Dionysios Exiguus (”Den lille”) på 500-talet. Han räknade emellertid fel: Jesus föddes i verkligheten år 4 *före* Kristus.
- Millennieskiftet skedde (om man bortser från felräkningen) i verkligheten inte vid årsskiftet 1999-2000 utan först vid utgången av det 1999:e året (det första året efter

Kristus började vid 0 och slutade vid 1), alltså vid inträdet av år 2001 (något som bland annat författaren Arthur C. Clarke tagit fasta på i ”2001 –en rymdodysse” och ”3001 – den slutliga odysse”).

Moon, Sun Myang (1920-), koreansk evangelist, grundare av Unification Church (Enighetskyrkan), ett av 1900-talets största religiösa bedrägerier. I *The Basic Principle*, som är kyrkans centrala skrift, säger sig Moon, som jämför sig med Jesus, ha fått Guds uppdrag att rädda mänskligheten från ”satanism”, det vill säga kommunism. Genom skrupelfria insamlingsmetoder och hänsynslöst utnyttjande av medlemmarna (kallade moonies) byggde han upp jättelika affärsföretag i Sydkorea och Japan, vari ingick vapenfabriker, och inledde i början av 1970-talet en verksamhet i USA där tiotusentals unga människor lockades att ansluta sig. Med högkvarter i Tarrytown, New Jersey, utvidgade han industriimperiet över stora delar av världen. 1982 dömdes Moon till 18 månaders fängelse för skattebedrägeri. Moon och hans hustru kallas i rörelsen ”far och mor” och anser sig tillsammans med de 13 barnen bilda Guds idealfamilj. (Den äldste sonen, utsedd till faderns efterträdare, dömdes 1997 för rattfylleri och har beskyllts vara hustrumisshandlare, en annan son påstås driva en suspekt vapenfabrik.) Ett återkommande inslag i kulten är ”massbröllop” mellan kontrahenter från

hela världen, som aldrig sett varandra men valts ut av Moon från fotografier. Ett sådant hölls 1997 i Washington, D. C., med omkring 30 000 ”bröllopspar”.

I och med hans stigande ålder har Moons idéer blivit än mer bisarra och präglade av pervers sexualitet och det förefaller som om hans diktatoriska styre är på väg att luckras upp.

Moralisk upprustning, Moral Re-Armament, MRA, Oxfordgruppen, kontroversiell politisk-religiös väckelserörelse, som startades av den amerikanske kyrkomannen Frank N D Buchman (1878 –1961). Efter att ha tvingats lämna universitetet i Princeton, USA, fick Buchman på 1930-talet inflytelserika anhängare vid Oxford-universitetet i England. Rörelsen, som var starkt konservativ, ställde fyra ”absoluta krav”: ärlighet, renhet, osjälviskhet och kärlek. Den hade ett europeiskt högkvarter i Caux, Schweiz, och arrangerade årliga konferenser med tusentals deltagare. Under åren efter andra världskriget sändes propagandagrupper ut i hela ”den fria världen” och under det kalla kriget gjorde rörelsen anspråk på att vara det enda alternativet till kommunismen. Obegränsade penningssummor lades ut bland annat på återkommande helsidesannonser i världens tidningar, även mindre lokalorgan. Rörelsen vände sig särskilt till de rika och personer i maktposition, till exempel företagsledare och

politiker, och väckte antipati bland annat genom sitt samarbete med odemokratiska regimer.

Efter Buchmans död minskade rörelsens inflytande. I viss mån synes dess idéer dock ha övertagits av den kristna högern i USA.

mormoner, medlemmar i Jesu Kristi Kyrka av Sista Dagens Heliga, religion grundad 1830 av Joseph Smith (1805-1844) i Palmyra, New York, USA, och organiserad av hans efterföljare Brigham Young (1801-1877). Mormonerna emigrerade senare till Utah med centrum i Salt Lake City. Rörelsen har över 8 miljoner medlemmar, varav huvuddelen i USA. De finns också i många andra länder och växer ständigt genom intensiv missionsverksamhet (omkring 45 000 missionärer) och relativt höga födelsetal. I Sverige finns närmare 10 000 medlemmar och 500 heltidsarbetande missionärer. Mormonerna godtar Bibeln men härleder en stor del av sin lära till den fiktiva *Mormons bok* och kan därför inte betraktas som kristna.

Joseph Smith, son till en fattig bonde, sade sig 1827 ha fått kontakt med ängeln Moroni som visade honom några gyllene plattor med hemlighetsfulla egyptiska hieroglyfer, skrivna av profeten Mormon på 30-talet efter Kristus. Med gudomlig hjälp översatte Smith texten till engelska. Plattorna togs därefter tillbaka av ängeln. Mormons bok, som i

sin originalupplaga hade 590 sidor, skildrar hur en grupp hebréer omkring år 600 före Kristus emigrerade till Amerika, där de förökade sig och delades i två grupper, lamaniterna som blev hedningar och räknas som de amerikanska indianernas förfäder, och nephiterna som utvecklade en kultur, byggde städer, fick besök av Kristus och omkring år 400 efter Kristus utplånade större delen av lamaniterna. Bokens verkliga ursprung är oklart. Enligt en teori baseras den på en roman, skriven av en präst vid namn Solomon Spaulding.

Mormonkyrkan har 13 trosartiklar, vilka uttrycks med bibliska termer men har ett helt annat innehåll än Bibelns. Gud är en förhärligad människa och människorna kommer att bli gudar. I skapelsen steg gudarna ned och arbetade sex dagar, men varje dag var tusen år. Edens lustgård förlägger mormonerna till staden Independence i staten Missouri, USA. Där skall också det ”Nya Jerusalem” en gång byggas.

Lucifer var enligt Smith en ande, som ville överträffa andra andar och därför störtades. Hans straff består däri att han inte skall få någon kropp, vilket är alla andars högsta strävan. Över ”negrer” och indianer vilar sedan skapelsen en gudomlig förbannelse. Ända till år 1978 utestängdes svarta från att bli ordinerade som präster (alla ”värdiga” manliga mormoner ges prästtitel vid 12 års ålder). Kvinnor är utestängda från prästämbetet och andra ledande poster.

Mormonernas historia präglades under 1800-talet av strider med den federala regeringen, svåra inre schismer, splittringar och ständig maktkamp. Under många år tillämpades månggifte. Äktenskapet är enligt mormonerna instiftat för att låta så många andar som möjligt bli födda på Jorden med jordiska kroppar. Smith hade fått en ”uppenbarelse” härom 1843 men vågade inte offentliggöra denna förrän 1852. Jesus själv var enligt Smith gift med tre kvinnor (Maria, Marta och den andra Maria). Själv hade Smith 27 hustrur. Hans efterträdare Young hade 16 hustrur och 49 barn. Månggiftet förbjöds trots mormonernas protester år 1890 av USA:s regering men bibehölls länge av fundamentalistiska grupper.

Det som under senare tid gjort mormonerna mest kända, också i Sverige, är deras dop av döda. Detta innebär att de som nu lever kan låta döpa avlidna släktingar som dött utan kännedom om mormonismen. Villkoret för att en mormon skall kunna göra detta är att han kan visa en genealogisk linje till dem. Det är därför man släktforskar över hela världen och det är också därför man mikrofilmade alla svenska kyrkoarkiv – till nytta också för svenska släktforskare.

I motsats till en del andra fundamentalistiska sekter deltar mormonerna numera livligt i samhällsangelägenheter, affärsliv och politik.

N

nationalism, åskådningen att ett folk med språklig och kulturell gemenskap skall bilda en egen självständig stat och att troheten till denna stat är viktigare än internationella principer och går före individuella intressen. Nationalismen är ett relativt sent fenomen, den uppkom i Europa på 1700-talet. Tidigare var stater eller administrativa områden inte avgränsade till nationaliteter och medborgarna inte bundna till en nationalstat utan till en feodalherre, en regerande dynasti eller en religiös sekt. Under femton århundraden var kristenhetens ideal en universell världsstat.

Under 1800-talet resulterade nationalismen i bildandet av nationalstater. Den har sedan dess varit den förhärskande politiska och kulturella ideologin, som dominerat både demokratier och diktaturer. Denna utveckling har gått stick i stäv mot den strävan till universell enighet som tidigare dominerade det politiska tänkandet under mer än 2000 år. Nationalismen framhävde i stället de nationella och kulturella skillnaderna. Den bildade grunden till fascism och nazism, har givit upphov till otaliga krig och även vållat svåra inomstatliga konflikter, där folkminoriteter utsatts för maktövertagande. Flera stora folkgrupper, till exempel kurderna och

baskerna, har förvägrats egna nationer. Nationalism kan också leda till isolationism, som innebär att staten sluter sig inom sina egna gränser och undviker utrikespolitiska åtaganden eller intervention. I sin mest fanatiska form benämns nationalism chauvinism, som numera också betecknar en överlägsen attityd mot det motsatta könet (manschauvinism).

Omedelbart efter andra världskriget framträdde en del idealistiska rörelser, som eftersträvade att upphäva nationsgränserna och omöjliggöra krig genom bildandet av ett världsamhälle. Detta visade sig vara en utopi, men Förenta Nationerna är ändå en grundval. I och med Sovjetunionens och Jugoslaviens uppsplittring ökade nationalismen där. I Västeuropa hade dess inflytande minskat genom tillkomsten av militäralliansen Nato, Europaunionen och flera andra europeiska samarbetsorgan. I Sverige fanns emellertid i slutet av 1900-talet tecken på en motsatt utveckling, kännetecknad av bland annat ett ökat missnöje med EU-medlemskapet, ett långvarigt avståndstagande mot valutaunionen och ett fortsatt fasthållande vid neutralitetsdoktrinen. De isolatonistiska strömningarna underblåstes av inflytelserika samhällsdebattörer.

New Age, på svenska ibland betecknat med den vilseledande termen ”nyandlighet”, oorganiserad blandning av olika andliga, sociala och politiska föreställningar, som från 1980-

talet starkt påverkat samhället i stora delar av världen och med utgångspunkt från USA skapat en jättelik marknad för en mångfald bisarra företeelser. New Age kan betraktas som åleruppväckt hedendom och har sina rötter i 1800-talets ockulta rörelser och 1960-talets hippiekultur. Den har ett starkt inslag av österländsk mystik och anammar villkorslöst så gott som alla vidskepligheter, även de mest groteska. New Age-rörelsen hävdar att planeten Jorden rör sig genom zodiaken med en omloppstid på 26 000 år och sedan 1960-talet befinner sig i Vattumannens stjärnbild. En kommande civilisation skall präglas av skönhet, kärlek och obegränsad skaparkraft.

Eftersom New Age också infiltrerat politiska och finansiella kretsar, liksom sjukvården och till och med undervisningsväsendet, har den blivit ett hinder för en förnuftsstyrd och positiv samhällsutveckling. Genom en absurd centring på "individen" kontra samhället och "det andliga" kontra det materiella skapas vidgade klyftor och ökat främlingskap. New Age är starkt kommersialiserat och karakteriseras av en motbudande flora av geschäft, till exempel kurser i sådana ämnen som "tarmsköljning" med skyhöga avgifter.

New Age-rörelsen kännetecknas också av en säregen inställning till sanning och fakta. En personlig tro betecknas som en sanning även om den saknar grund i verkligheten

och någon empirisk sanning accepteras inte. Alla personliga "sanningar" betraktas ha samma värde. Detta omöjliggör logiska resonemang och diskussioner och innebär också en stor fara eftersom även destruktiva, rasistiska och negativa uppfattningar accepteras. New Age är sålunda influerat av antisemitism (se detta ord), som framställs ohöjlt i många böcker vilka i Sverige uppenbart bryter mot lagen om hets mot folkgrupp.

New Age-rörelsen är starkt antidemokratisk; demokrati innebär, enligt en av dess ledande svenska företrädare, att "en skock idioter har makten över några genier". Särskilt alarmerande är att New Age i Sverige påverkat också högt uppsatta politiker, såsom statsminister Göran Persson, vilken 1997 förkunnade att "vi bär oceanernas vatten i våra celler" (en typisk New Age-klyscha) och vänsterpartiets förra ledare Gudrun Schyman som förklarat att "vi har för litet andlighet i samhället". Svenska storföretag understödjer aningslöst New Age genom bidrag till värdelösa kurser och seminarier och än mer upprörande är att verksamheten också bekostas av statliga skattemedel. Den hårdhärtat egocentrisk filosofifilosofi, som predikas av New Age, går stick i stäv mot alla försök att organisera fungerande kollektiva samhällen, präglade av objektivitet, medmänsklighet och medkänsla.

Många av dem som granskat New Age brukar göra kom-

mentaren att företeelsen är ett exempel på människans behov av ”andlighet”, att de nya vidskepelserna ”fyller ett behov” som den etablerade svenska religionen inte lyckats tillfredsställa. Men detta är ett dåligt försvar för spridning av vidskepelse, det finns ingenting positivt i att locka människor att tro på rena galenskaper. Det visar i stället på en förnedrande inställning till livet. New Age leder människor in i en fränstötande och primitiv skenvärld, en självcentrerad existens utan naturliga glädjekällor och upplyftande skönhet.

Nostradamus, Michel de Nostre-Dame (1503-1566), livmedikus vid franska hovet och Västerlandets mest ryktbare astrolog och siare. Hans profetior publicerades i en bok på en blandning av flera språk och är så kryptiskt skrivna att de kan tydas ungefär hursomhelst. Profetiorna är nonsens, men ”Nostradamus spådomar” publiceras fortfarande, även på svenska, ofta i förvanskade ”översättningar”.

En av Nostradamus spådomar vållade 1972 panik längs italienska Rivieran, som skulle översvämmas av en mäktig våg den 17 november.

numerologi, uppfattningen att man kan avläsa en människas personlighet och förutspå hennes framtid med utgångspunkt från hennes namn. Numerologin grundar sig på den

grekiske filosofen Pythagoras talmystik och innebär att bokstäverna i namnet på olika sätt ansluts till siffror, som sedan räknas samman och uttyds.

Numerologi är populärt bland anhängare av New Age. Det är också mycket vanligt i kinesisk folktro.

nära döden-upplevelser, fenomen som beskrivs av personer vilka varit i koma men kunnat återuppväckas mycket nära dödsögonblicket. Karakteristiskt är att man ”lämnat kroppen” och ser sig själv i en säng eller på ett operationsbord; att man passerar genom en tunnel mot ett starkt ljus, som representerar ”den andra sidan”; att man möter älskade avlidna eller gudslika varelser. Allt detta torde vara hallucinationer, grundade på önsketänkande, och liknande inre upplevelser kan framkallas av olika droger. Nära döden-upplevelserna orsakas förmodligen av kemiska processer i en hjärna med nedsatt verksamhet.

O

Ockhams rakkniv, vetenskapsteoretisk princip: *non sunt multiplicanda entia praeter necessitatem* — en mångfald bör inte antas utan tvingande nödvändighet, det vill säga om två förklaringar av ett fenomen är jämbördiga bör man välja den enklaste. Principen är användbar vid granskning av de flesta ockulta eller parapsykologiska fenomen. Uri Geners skedböjning kan till exempel förklaras på två sätt. Antingen åstadkoms den, som han påstår, med en okänd ”tankekraft”, vilket skulle innebära att många grundläggande vetenskapliga lagar måste skrivas om. Eller så åstadkoms den genom trick, utnyttjande av optiska förvillningar eller psykologiskt betonade illusioner. Den senare förklaringen är otvivelaktigt den enklaste._

William of Ockham (ca 1275-1349?) var en engelsk filosof och teolog, vilken kom på kant med påven, som han ansåg inte borde lägga sig i världsliga ting. Han anklagades för kätteri och fängslades i Avignon men lyckades fly till München.

ockultism, sammanfattande beteckning för vidskepliga läror som alkemi, astrologi, teosofi och antroposofi och på

den religiösa tro, som baseras på dylika läror. till exempel spiritism.

omen (latin), förebud, observerade fenomen, till exempel åskväder och fåglars flykt, vilka betecknas som goda eller dåliga tecken.

omskärelse, rituell operation av könsorganen. Manlig omskärelse innebär att delar av förbuden på könsorganet avlägsnas. Den tillämpas bland annat av is lam och judendom och är i vissa kulturer en initieringsrit. Att den skulle ha någon hygienisk betydelse avvisas av de flesta läkare. Kvinnlig omskärelse benämns numera könsstympling och förekommer främst i Väst- och Östafrika från Egypten till Tanzania. Den innebär att hela eller del av clitoris skärs bort, ibland tillsammans med hela eller delar av blygdläpparna. I Östafrika (framför allt Somalia) förekommer även en ”faraonisk” form, där vaginas mynning sys ihop efter ingreppet (infibulation).

Könsstympling är en grym och smärtsam operation, förbjuden i västerländska länder men fortfarande vanlig särskilt i muslimska länder. Nationer där könsstympling är laglig bör utsättas för hård och villkorlös press från FN.

onda ögat, en av de äldsta vidskepselerna, som förekom

redan under stenåldern, i det forntida Egypten och i det antika Grekland och Rom. Den omnämns både i Bibeln och Koranen. En person med ett ont öga ansågs kunna förhäxa och skada människor och husdjur bara genom en blick. Personer med avvikande utseende, till exempel vindögdheter, gavs ofta stämpeln att ha ett ont öga. Som skydd användes olika slag av amuletter och talismaner, bland annat kohorn.

orakel, en gudomlig upplysning, som ges på begäran, eller den som ger detta svar. I antiken fanns flera orakel, mest känt Apollons orakel i Delfi, en över 50-årig kvinna vid namn Pythia, som främst anlätades för att förutspå utgången av planerade krigståg eller politiska aktioner. Efter en omständig ritual nedtecknades hennes mångtydiga svar av präster. Orakel har också förekommit i många andra kulturer, till exempel i den tibetanska buddhismen.

ouija-bräde (av franska oui och tyska ja), apparat som användes under seanser (se detta ord) för att förmedla meddelanden från andevärlden. Det består av ett bräde med alfabetets bokstäver i en halvcirkel samt en mindre, hjärtformad och lättglidande platta. Varje deltagare i seansen placerar ett finger på plattan, som därigenom kommer att röra sig och kan stava till ord eller meningar. Orsaken syns vara ytterst små, omedvetna (eller medvetna) rörelser från någon

eller några av de deltagande. Om brädets bokstavsrad döljs för de deltagande genom en upphöjd skiva och betraktas från sidan av en icke deltagande person framkommer sällan några begripliga ”budskap”.

P

parapornografi, term lanserad av Martin Johnson (se denne) för att beteckna en sensationssökande men också ekonomiskt, ideologiskt och pseudoreligiöst baserad tendens att okritiskt acceptera, uppblåsa och utbasunera tveksamma eller helt ihopljugna resultat på det paranormalas område.

Till kolporterandet av ”paraporr” bidrar mindre nogräknande delar av media samt enskilda personer som kan tjäna en slant och uppnå publicitet genom sin medverkan. I värsta fall finner man i den kategorin personer som enligt olika kriterier betecknar sig själva som parapsykologer.

parapsykologi, läran om paranormala fenomen (psi-fenomen), som antas inte kunna förklaras med vedertagna psykologiska principer. Parapsykologisk ”forskning” bedrivs bland annat vid en del universitet i Holland, Tyskland och USA, men även vid Lunds universitet, som för några år sedan inrättade en närmast makaber ”professur” i parapsykologi.

Forskningen försvåras av att psi-fenomen under laboratorieförhållanden är så gott som omöjliga att upp-

repa. De flesta parapsykologer hävdar att psi-fenomenen delvis står utanför kausalitetsprincipen (att alla skeenden har en orsak), som är en vetenskaplig grundprincip. Parapsykologin ställs därför utanför vetenskapen.

Vid en parapsykologisk konferens i Utrecht 1976 deltog journalisten och illusionisten Ulf Mörling (”El Globo”) i några experiment, som avsåg att testa de närvarande parapsykologernas lättrogenhet. Han demonstrerade prekognition, metallböjning och tankeöverföring så övertygande att, trots att han efteråt bedyrade att hans föreställning endast bestått av trolleritrick, flera parapsykologiska forskare vidhöll att han hade en övernaturlig förmåga.

pendel, enkelt instrument som används vid allehanda ockulta ceremonier. Det kan bestå av en ring, fastknuten i en tråd. Då denna hålls över ett bord anses dess svängningar sidledes eller motledes kunna påverkas av ”tankekraft” och den kan på det sättet ge svar på frågor, varvid den anses vara styrd av andar. I själva verket är det (liksom när det gäller till exempel ouija-brädet och slagrutan) fråga om små, omedvetna kroppsrörelser av de deltagande. Hänger pendeln helt fritt i en ställning på ett bord ger den inga utslag annat än om en eller flera personer lägger sina händer på bordet, varvid de kan ”styra” pendeln med små rörelser som fortplantas till den.

Pendeln används också vid kartläsning. Den antas då ge utslag vid punkter där till exempel en skatt är nedgrävd eller en försvunnen människa befinner sig. Pendelmystiken är ett av de mest enfaldiga inslagen i New Age men utövas i Sverige till och med i statsunderstödda kurser.

personlighetsklyvnings-syndrom, hysterisk epidemi, som har sitt ursprung i kvasivetenskap och vinstbegär. Mellan 1922 och 1972 hade i USA färre än 50 fall av ”personlighetsklyvning” eller ”dubbla personligheter” rapporterats i den medicinska litteraturen. De var i regel knutna till spiritualism och reinkarnation. Men 1973 berättade en psykoterapeut i New York i en bok om Sybil, en kvinna som hade sexton olika personligheter. Därmed började en hysterisk epidemi som innefattar de mest häpnadsväckande överdrifter. Det finns till exempel terapeuter som på fullt allvar påstår att de har patienter, som drabbats av splittring i flera olika personligheter därför att de tränats av den amerikanska underrättelsetjänsten till att bli hemliga agenter med uppdrag att döda.

Piltdownmänniskan, *Eoanthropus dawsoni*, ett av 1900-talets största vetenskapliga falsarier. 1911 och 1915 anträffades i ett grustag på Piltdown Common nära Lewes i England fossila fragment av ett kkranium och en käke. Fynden

namngavs efter sin upptäckare Charles Dawson. De ansågs vara från en förhistorisk människoart och diskuterades på fullt allvar av antropologer i mer än 40 år. Då fragmenten 1951 undersöktes noggrannare konstaterades att kraniet kom från en nutida människa och att käkbenet härstammade från en orangutang. Vem som låg bakom bluffen blev aldrig klarlagt men bland flera misstänkta var Sir Arthur Conan Doyle (se denne).

placebo, placeboeffekt, psykologisk term, innebärande till exempel att en sjuk människa tillfrisknar enbart genom tron att hon intagit ett helande läkemedel, medan hon i själva verket givits ett placebo, det vill säga en neutral tablett av samma utseende som det medicinska preparatet. Det är fråga om en självsuggestion, som har stor betydelse inom såväl folklig medicin som olika New Age-terapi. Placebotabletter används också vid utprovning av nya mediciner genom så kallade dubbel-blindförsök, där varken patient eller läkare förrän efter utvärderingen får veta om en verksamt eller ”blind” tablett använts.

poltergeist, fenomen som yttrar sig i att föremål av olika storlek, till och med möbler, far genom luften och krossas med stor våldsamt, ibland med avsevärd ödeläggelse som följd. Fenomenen tycks höra samman med en viss person, i

regel ett barn eller en tonåring med psykologiska problem, och inträffar endast när denne är närvarande. Det finns emellertid inte några hållbara bevis för att poltergeistar överhuvud taget existerar. Ett stort antal fall har avslöjats som rent skoj, till exempel avsedda att dölja att något har slagits sönder eller ett sätt för barn och ungdomar att skaffa sig uppmärksamhet. En skicklig illusionist kan övertygande simulera poltergeistfenomen på en teaterscen.

primalskrik, våldsamt reaktion som åstadkoms genom primalterapi, en obskyr psykoterapeutisk metod som lanserades på 1960-talet även i Sverige.

psykograf, en anordning för att ta emot meddelanden från andevärlden. Se ouija-bräde och vandringsglas.

psykokinesi, telekinesi, inom parapsykologin hypotesen att man på direkt mental väg ("anden över materien") kan påverka omgivningen. Tanken är urgammal och överstämmer med idén att Gud på mental väg skapade världen. Parapsykologerna har utfört många mer eller mindre sofistikerade psykokinetiska experiment, till exempel med fallande tärningar, med olika typer av slumptalsgeneratorer eller försök att påverka såväl biologiska som subatomära system. En del forskare på området hävdar att man åtminstone har

vissa indicier för fenomenets reella existens, men i bevisfrågan gäller samma situation som ifråga om ESP (se detta ord).

psykometri, inom parapsykologin föreställningen att man kan få kunskap om ett föremåls historia genom att vidröra det. Det kan till exempel vara ringar, fotografier eller andra saker med anknytning till en viss människa vilka "avläses" av en person med påstådd "medial" förmåga. Denna form av magi utnyttjas fortfarande till och med i efterforskning av försvunna. Stöd för psykometri som paranormalt fenomen saknas dock.

pyramidkraft, fenomenet att livsmedel, som placeras under en modell av Cheopspyramiden, tillverkad av plast eller annat material, konserveras. Slöa rakblad blir vassa på samma sätt. Detta är en ny form av skrock, som spreds på 1970-talet av engelsmannen Lyall Watson. Fenomenet är ganska lätt att undersöka, men fastän det aldrig har kunnat bekräftas är pyramider av allehanda slag ett av de infantila inslagen i New Age.

pyramidsystem, typ av svindel, där människor lockas att sätta in pengar i ett "investeringsbolag" med löfte om mycket hög ränta (30 procent eller mer). Allt eftersom mer

kapital strömmar till används en del av detta till att betala räntor på de tidigare insatta summorna. När tillskottet av nytt kapital slutligen avmattas upphör givetvis räntebetalningarna och systemet kraschar snabbt. Vid det laget har dock stora penningssummor gömts undan av svindlarna.

Pyramidsystem av detta slag har särskilt uppträtt efter samhällsomvälvningar och då orsakat stor oro. Så skedde till exempel i Portugal efter revolutionen 1974 och i Albanien 1996 efter kommunismens fall.

R

Ramakrishna-missionen, hinduiskt missionssällskap, grundat 1897 i Calcutta av Vivekananda (ursprungligt namn Narendranath Datta, 1863-1902), lärjunge och efterföljare till det hinduiska helgonet Ramakrishna (1836-1886). Ramakrishna-missionens syfte är att undervisa i vedanta (indiskt filosofiskt system) och att förbättra indiernas levnadsförhållanden. Vivekananda vände sig mot all religiös fanatism och hoppades att alla religioner skulle erkänna varandra eftersom de syftar mot samma mål.

Utmärkande för Ramakrishna-missionen är en viss filantropisk verksamhet, som går ut på att man osjälviskt bör tjäna människor oberoende av kast eller trostillhörighet. Rörelsen har sitt centrum i Bengalen men har verksamhet i många andra länder, bland annat sedan 1898 i New York. I Sverige har Ramakrishna inte fått någon större anslutning.

rasism, föreställningen att vissa ”människoraser” är överlägsna andra. En rasist anser att det finns ett samband mellan en människas utseende, till exempel hudfärgen, och hennes intelligens och moral. På svenska har ordet också fått en vidare betydelse och betecknar ibland främlingshat. Ra-

sismen är en av nutidens svåraste och mest ödesdigra villfarelser. Den är ett västerländskt påfund. Den kunde märkas redan på 1500-talet men tog en kvasivetenskaplig form på 1800-talet, då den franske diplomaten och författaren Arthur de Gobineau utformade en falsk rasistisk teori, som kom att ha ett starkt inflytande i Europa. Denna innebar att civilisationernas öden bestäms av deras rasmässiga sammansättning och att den "ariska" ("teutoniska") rasen nått civilisationens högsta höjd men enbart kan frodas genom att hållas fri från "svarta" eller "gula" arvsanlag. "Gobinismen" anammades särskilt i Tyskland, bland annat av tonsättaren Richard Wagner (1813-1882) och filosofen Friedrich Nietzsche (1844-1900). Engelsmannen Houston Stewart Chamberlain (1855—1927), verksam i Tyskland, framhävde den "nordiska" människotypens överlägsenhet och inspirerade Hitler till den nazistiska rasdoktrin, som kom att genomsyra landet och grundmura hans maktställning.

Rasismen var också ett verktyg för kolonialismen alltifrån den spanska erövringen av Latinamerika, då indianerna betraktades som icke fullt mänskliga varelser, till de engelska, franska, belgiska och franska kolonisationerna, då ett syfte påstods vara att bringa "civilisationens" välsignelser till de lägre stående raserna. Dessa idéer har framhärdat och är fortfarande ett inslag i den globala världspolitik. Rasismen har också varit ett destruktivt inslag i USA och drevs

till sin yttersta gräns i Sydafrika under apartheid-tiden. Efter andra världskriget inleddes emellertid en kamp mot rasismen, bland annat genom FN. I USA avskaffades den officiella rasdiskrimineringen och i många västländer, bland annat Sverige, förbjöds rasism. I Sydafrika avskaffades apartheidsystemens dock inte förrän 1992.

Trots att vissa tecken tyder på att rasismen avtog mot slutet av 1900-talet är den fortfarande en stor fara och dyker ständigt upp i nya former, till exempel som "etnisk rensning". Den är sålunda långt ifrån utrotad, utan omhuldas av nynazistiska och ultranationalistiska rörelser.

Det finns ingen vetenskaplig grund för de rasistiska teorierna. Det är inte klarlagt om människosläktet överhuvudtaget kan indelas i "raser". Alla nu levande människor tillhör samma art, nämligen Homo sapiens (den visa människan), ingående i familjen Hominidae i däggdjursordningen Primata. Människans främsta kännetecken är hennes tumme snarare än hennes intelligens.

rastafari, politisk-religiös rörelse på Jamaica, spridd också till andra öar i Västindien och med ursprung i bland annat "Åter till Afrika"-rörelsen på 1930-talet. Rastafarierna betraktar Etiopiens siste kejsare Haile Selassie (Ras Tafari) som en gudomlig Messias. De lägger stor vikt vid den personliga digniteten och förkastar en mängd västerländska se-

der. En ”rasta” igenkänns lätt på sina dreadlocks, i regel under en stickad mössa i färgerna rött, gult och grönt.

Rastafarianismen har haft stor betydelse i formandet av en distinkt jamaicansk kultur, där musiken (reggae) är ett av de främsta uttrycksmedlen. Även om dess trossystem är byggt på villfarelser kan den mot bakgrunden av dess ursprungsmiljö inte avfärdas som vidskepelse. Rastafarierna avvisar för övrigt all magi.

I grunden är rastafariamsmen, trots ett ibland våldsamt och provocerande språkbruk (”Död åt påven!”), en fredlig religion och har inte vållat allvarliga konflikter i ursprungslandet. I England var den dock den främsta inspirationskällan till raskravallerna i bland annat Brixton och Tottenham i början av 1980-talet.

reiki, motbjudande form av helbrägdagörelse (se detta ord) genom handpåläggning. Den härstammar från Japan och kom till Europa via USA på 1980-talet. Reiki ansluter till New Age-fantasierna om ”den universella livskraften” och innehåller i motsats till ”vanlig” handpåläggning regler om var och hur händerna skall placeras på patientens kropp. Den som lärt sig till ”reikimästare” kan också överföra livskraften på distans.

reinkarnation, transmigration, åteifödelse, själavandring,

en av de djupast rotade trosföreställningarna i världen. Den omfattas främst av asiatiska religioner, som hinduism, jainism, buddhism och sikhism, vilka som gemensamt drag har tron på *karma*, lagen om orsak och verkan, nämligen att det man gör i det nuvarande livet kommer att påverka nästa liv. Återfödelsen kan ske som människa, djur eller i vissa fall som en växt.

Genom New Age-rörelsen har tron på reinkarnation blivit vida spridd och dessutom getts nya, bisarra inslag, till exempel att återfödelsen kan ske på andra planeter i universum.

religion, begrepp som är svårt att definiera men vanligen uppfattas som en människas förhållande till Gud, gudar eller andar. Gränsen mellan religion och vidskepelse är likaledes svår att dra. Alla religioner har vidskepliga inslag och upplysningsmän har i alla tider dragit i härad gentemot dem. De traditionella religionerna utformades i en tid då människans världsbild var helt annorlunda än nu. Jorden föreföll vara universums centrum och så gott som allt det vetenskapen upptäckt under 1900-talet på alla ämnesområden var då obegripligt och orimligt. När det gäller konst, musik, litteratur och andra kulturyttringar har religionerna haft en positiv påverkan och detta gäller, i varje fall ifråga om kristendomen, även samhällsutvecklingen med sjukvård

och undervisning. Detta motverkas av negativa aspekter såsom andligt förtryck, förföljelse av oliktankande och religionskrig. Ifråga om kristendomen, vars grundval är ett kärleksbudskap, orsakas dessa dystra företeelser av medvetna feltolkningar och falska profeter. Ett skeptiskt avfärdande av religionen, sådan den utövas, behöver därför inte nödvändigtvis innebära ett avfärdande av dess grundsatser som mycket väl kan tillämpas utan en grotesk överbyggnad av riter och vidskepelse.

Präster och andra företrädare för religioner hävdar att mänskligt liv inte är möjligt utan religion, att människan är ”obotligt” religiös. Det har emellertid funnits och finns väl fungerande samhällen där religionen spelat en obetydlig roll och det finns trots religionernas starka framtoning och makt framstående tänkare och vetenskapsmän, som betraktar sig som icke-religiösa eller i varje fall som agnostiker. Antagandet att det kan finnas en gud — i betydelsen ”kosmisk kraft” behöver å andra sidan inte tyda på religiositet.

En del religioners strävande efter monopol på medmännisklighet och godhet är vilseledande eftersom dessa kvaliteter också präglar människor i andra kulturer och ett oräkneligt antal individer i vår tid arbetar helhjärtat med att förbättra medmänniskors levnadsförhållanden utan att hänga upp sitt engagemang på några religiösa föreställningar.

Trots ständigt återkommande offensiver, till exempel av

den kristna och muslimska fundamentalismen, tycks religionerna långsamt förlora sitt inflytande och det är tänkbart och eftersträvansvärt att alla religioner förvisas till historien och världssamhället i stället domineras av vetenskap och förnuft.

Rosenkorsorden, världsomfattande sällskap, som påstår sig besitta hemlig visdom, hämtad från antiken. Olika ockulta villfarelser blandas med religiösa föreställningar. Ursprunget härleds till en Christian Rosenkreuz, som sägs ha fötts i Tyskland 1378 och levt i 106 år. Denne var emellertid förmodligen en mytisk gestalt och Rosenkorsorden nämns för första gången på 1600-talet. Den existerar fortfarande under namnet The Ancient and Mystical Order of the Rosy Cross, förkortat AMORC, som har högkvarter i San José, Californien.

Roswell, samhälle i New Mexico, USA, där en UFO-incident 1947 gav upphov till ohämmad ryktesspridning och förfalskning och som blivit ett Mecka för troende UFO-fantaster. Det UFO (se flygande tefat), som antogs ha kraschlandat, var resterna av en hemlig militär forskningsballong.

S

Sai Baba, (1926–), Satyhyanarayna Ratnakuru Raju, indisk yogi som tillskrivs en rad övernaturliga gåvor, bland annat att han kan materialisera ringar, smycken och till och med moderna armbandsur, som han därefter överlämnar till sina anhängare, att han kan uppväcka döda, sväva fritt i luften och bota cancer. Sai Baba håller till i Puttaparti, Indien, men har proselyter i hela världen, även i Sverige. Många av dessa är högt utbildade människor. Han har lyckats hålla skeptiker borta och hans ”underverk” har därför aldrig kunnat testas. Det är fråga om enkla illusionistiska trick, som kan utföras av tränade trollkonstnärer.

Saida, Saida Andersson (1923-1998), svensk sierska, som under 1990-talet flitigt framträdde i vecko-press och TV. Hennes specialitet var att påstå sig hitta borttappade saker, till exempel nycklar och ringar, men hon uttalade sig också i andra frågor och gav råd i familjeproblem. Hon anlätades av polis och näringsliv. Hon levde i en magisk värld, full av spöken och gengångare. Liksom horoskopmakarna hade hon

utvecklat en skicklighet i att formulera allmängiltiga och mångtydiga svar, men trodde uppenbarligen själv på sin övernaturliga förmåga. Hon har flera efterföljare.

sammanträffande, synkronicitet, slumpmässig och överraskande samtidig förekomst av olika onständigheter. Det kan röra sig om något så enkelt som att man får ett telefonsamtal från en vän sekunden innan man själv tänkt ringa upp densamma. Den vanliga repliken är då: ”Tankeöverföring!”. Andra sammanträffanden är mer förbryllande, till exempel att man råkar stöta samman med någon i folkvimlet i New York eller någon annan avlägsen metropol och denna visar sig vara en gammal skolkamrat.

Sammanträffanden av denna art har bland annat av C G Jung (se denne) ägnats teorier om okausala inflytanden. Dessa kan inte vetenskapligt testas men har delvis avmystifierats av statistiker och psykologer. Ett antal vanliga logiska feltydningar och matematiska missförstånd gör att många sammanträffanden ter sig mer otroliga än de är i verkligheten.

satanism, sataniska kulter, satanisk rituell misshandel, Satanic Ritual Abuse, SRA. Med satanism menas en direkt motsats till kristendomen: Djävulen ersätter Jesus, demoner änglarna. Satankulter finns fortfarande i New Age-rö-

relsens periferi och har fått otäcka konsekvenser. Med satanisk rituell misshandel menas påstådda övergrepp av satanister mot i första hand barn. Ett fall i Pekela, Holland, 1987, där mer än 100 barn påstods ha varit utsatta för rituell misshandel, kunde avfärdas som masshysteri eller häxjakt. Senare drabbades två områden i England. Rochdale nära Manchester, och år 1991 en av Orkneyöarna. Det är emellertid fråga om en hysterisk epidemi (se detta ord). Trots årtal av rättegångar och ytterst noggranna undersökningar har man inte fått fram ett enda bevis på att det överhuvudtaget förekommit satanisk rituell misshandel – det är, säger en amerikansk psykiater och socialarbetare, fråga om ”en hysterisk besmittelse, men det gör människor sjuka, folk tjänar pengar på det och familjer skadas”. I USA tycks domstolarna numera se mera kritiskt på anklagelserna för satanism och sedan 1990 har många domar för SRA upphävts.

schaman, shaman, ”klok gubbe”, häxdoktor eller medicinman, ursprungligen hos folk i norra Eurasien från Lappland till Berings sund (ordet är av tungusiskt ursprung). Schamanism har nu en vidare betydelse och används för motsvarande rituella ceremonier också i andra samhällen. Schamanen fungerar som kontaktman med andevärlden, oftast i ett tillstånd av trance eller våldsamt extas, ibland förstärkt med droger.

scientologi, en blandning av rymdfantasier, kvasivetenskap och religion, som utformades av den amerikanske science fiction-författaren L. Ron Hubbard (1911-1986) på 1950-talet och som genom infiltration och utpressning har utvecklats till en global maktfaktor som 1997 förmådde Göran Persson-regeringen att sätta den svenska offentlighetsprincipen ur spel.

Utgångspunkten för scientologin är ett slags psykoterapi, kallad ”dianetics”, som bygger på de mest befängda inbillningsfoster. Dessa innefattar sådant som ”engrams”, avtryck i sinnet av plågsamma upplevelser, och ”thetan”, livsenergi. I scientologin ingår även tron på reinkarnation och en del ockulta företeelser.

The Church of Scientology etablerades i USA 1955 och har sedan dess spritts till flera länder. På 1980-talet utsattes Hubbard och rörelsen för en serie åtal, gällande finansiella bedrägerier. Hubbard byggde upp ett stort affärsimperium, varifrån pengar i hemlighet överfördes till hans personliga bankkonton. Efter hans död skakades rörelsen av inre strider men har återhämtat sig.

Scientologin är en av 1900-talets farligaste och mest destruktiva kulter som fångat in otaliga människor. Den vänder sig särskilt till unga. Genom psykisk tortyr och andra avskyvärda metoder har rörelsen skaffat sig stor ekonomisk makt och har infiltrerat samhället på flera nivåer i både USA

och Europa. Flera demokratiska regeringar har på olika sätt sökt ingripa för att stoppa den. I Sverige böjde sig däremot regeringen utan motstånd för scientologerna i en kontrovers som inleddes 1996. Scientologernas copyright-belagda ”bibel” — ett hopkok av Hubbards sinnessjuka idéer— hade lämnats till flera svenska myndigheter och därigenom blivit tillgänglig för allmänheten som offentlig handling. Efter påtryckningar från USA beslutade svenska regeringen i oktober 1997 att hemligstämpla ”bibeln”, en chockerande uppluckring av offentlighetsprincipen, som är en av demokratiens grundvalar. Hemligstämplingen, som hade godkänts av konstitutionsutskottet, upphävdes senare av regeringsrätten. Scientologikyran, som därmed drabbats av ett bakslag, mobiliserade alla resurser för att svartmåla Sverige och sökte genom infiltratörer i den amerikanska regeringen få USA att inleda ett handelskrig mot Sverige.

Under täcknamnet Narconon driver scientologerna bland annat i Sverige behandlingshem för narkotikamissbrukare, delvis med stöd av statliga medel.

seans, inom spiritismen en sammankomst kring ett medium (se detta ord) i syfte att få kontakt med de avlidnas andar. Med motiveringen att starkt ljus försvårar kommunikationen sker seanser i regel i mörker eller svagt ljus, vilket i hög grad underlättar tricks och bländverk. Vanligen samlas sex

till åtta personer i en cirkel och håller varandras händer. I en starkt suggestiv atmosfär tror man sig då höra anderöster, i regel genom mediet som sägs befinna sig i trance. Andra fenomen sägs också förekomma.

Särskilt i England är större, offentliga seanser vanliga sedan länge. Avsikten är att medlemmar av publiken genom mediet skall få kontakt med avlidna anhöriga. Det är då fråga om en mycket enkel metod med antydningar, luddigt tal och utnyttjande av deltagarnas önsketänkande.

Showalters lag, formulering av den amerikanska professorn Elaine Showalter: Ju mer bisarra hystorier (hysteriska epidemier, se detta ord) desto mer namnkunniga experter. Som exempel nämner hon att bland dem som försvarar alien abduction (se detta ord) finns en Pulitzerpris-belönad medicinprofessor vid Harvard, en historieprofessor i Philadelphia, en respekterad journalist och en framgångsrik författare.

själ, föreställningen om en icke-fysisk identitet sammanbunden med den fysiska människokroppen. Själens har eventuellt existerat före födelsen och antas leva vidare efter döden. Den anknyts ofta till andedräkten och anses vara liktydig med medvetandet, sinnet, förståndet och jaget. Själbegreppet finns i någon form i alla kulturer och omfattas

av de flesta religioner. I filosofin är det omstritt och betraktas ofta enbart som ett bildligt uttryck.

Modern neurologisk forskning anser att själen, liksom en människas hela medvetande och mentala verksamhet – tankar, sinnesstämningar, minnen och vilja – enbart är en växelverkan mellan en väldig mängd nerv celler och de atomer, joner och molekyler som dessa är sammansatta av och påverkas av. Någon odödlig själ är idag svårt att tro på.

Emellertid är medvetandet i grunden oförklarad. Det är förmodligen ett naturligt, biologiskt fenomen, givetvis knutet till hjärnprocesser, om vilka vi dock ännu har en mycket fragmentarisk kunskap.

skapelsens krona, uttryck för människans överhöghet över allt annat levande på Jorden. Den framförs bland annat i Bibeln ("Må de råda över fiskarna i havet och över fåglarna under himmelen och över boskapsdjuren och över hela Jorden och över alla kräldjur som rör sig på Jorden") och i Koranen ("Har du inte lagt märke till att Gud gjort vad som finns på Jorden er underdånigt?"). Den franske matematikern och filosofen Rene Descartes (1596-1650), betraktad som den moderna filosofins grundläggare, menade att endast människan har en själ, övriga levande varelser är ett slags maskiner som saknar medvetande och alltså inte kan känna smärta. Levande djur spikades utan förbarmande upp

på bräddor och dissekerades. Människan har genom historien begått hemska illdåd mot andra levande varelser på Jorden.

skepticism, skepsis, kritisk inställning, ifrågasättande, tvivel; filosofisk åskådning som betvivlar möjligheten av saker kunskap. En skeptiker frågar sig, då det gäller ett påstående, till exempel: Vad grundas det på? Vad innebär det i realiteten? Är det otvivelaktigt sant'?

Skepticism är ett nödvändigt inslag i all vetenskaplig forskning och, i betydelsen kritiskt tänkande, en positiv egenskap som gynnar demokrati, medmänsklighet och samhällsliga framsteg och bör dansas i hem och skola.

Skepticism kan dock leda till extrem misstro. Den som är skeptisk mot allt måste också vara skeptisk mot sin egen skepsis. Skepticismen måste därför kombineras med fritt och obundet tänkande, öppenhet och tolerans.

Några redskap för skeptiskt tänkande (Carl Sagan):

- Om möjligt måste det finnas oberoende bekräftelse av fakta.
- Uppmuntra debatt om bevisen mellan kunniga företrädare för alla synpunkter.
- Argument av "auktoriteter" väger lätt.
- Behandla mer än en hypotes. Om något måste förklaras, tänk på alla de olika sätt på vilka det skulle kunna förklaras. Prova sedan olika tester med vilkas hjälp ett alternativ i ta-

get kan uteslutas.

- Försök att inte bli särskilt bunden till en hypotes enbart därför att det råkar vara din egen.
- Om det är fråga om en kedja av argument måste varje länk i kedjan vara hållbar, inte bara de flesta.

Även denna bok bör givetvis läsas med skepsis.

skyddstatuering, förekommer bland annat i Burma, där till exempel en tatuering på foten anses skydda mot ormbett

slagruta, Y-formad kvist, i regel av rönn, vide eller hassel, med vilken man tror sig kunna finna vattenådror, malmstreck, dolda skatter eller begravda lik. De två smalare grenarna fattas med uppåtvända händer och böjs utåt. Huvudgrenen skall då peka rakt ut, men på grund av spänningen böjer den sig mycket lätt uppåt eller nedåt genom omärkbara ofrivilliga muskelrörelser. Att den ”slår” nedåt räknas som en indikation. Ibland används så kallade vinkelpinnar, som hålls i båda händerna i rörliga handtag och vänder sig utåt eller inåt.

Slagrutan är en gammal vidskepelse, spridd över stora delar av Jorden. Vatten förekommer i princip på olika nivåer över så gott som hela jordytan, och vana slagrutemän kan lära sig finna ytliga vattenådror genom att bedöma terrängformationer och annat. Flera noggranna experiment,

bland annat i Australien 1989, har visat att slagrutan inte fungerar. Så gott som alla slagrutemän är emellertid övertygade om sin begåvning och förknippar den inte med något övernaturligt fenomen.

slump, slumpmässigt inträffade samband. I en serie av sex slantsinglingar kan man tänka sig dessa serier (+ för krona, 0 för klave):

++++++

+0+0+0

De flesta människor bedömer den första serien som mindre trolig än den andra. I verkligheten är båda precis lika troliga eftersom chansen vid varje slantsingling är densamma för krona och klave. Så småningom kommer antalet krona och klave att jämnas ut sig och efter 100 singlingar bör resultatet bli ungefär 50/50 men kortare serier kommer att visa ett helt annat resultat. Detsamma gäller i andra fall av slumpmässighet, till exempel antalet flickor och pojkar i en familj, där chansen för exempelvis fem pojkar är densamma som för exempelvis tre pojkar och två flickor eller fyra flickor och en pojke.

snömannen, Förskräckliga snömannen, på tibetanska yeti, mytisk varelse som tros bo i Himalaya och Karakorum. Den sägs vara upp till tre meter lång och har fötter två gånger så

stora som människan. Dess fotspår har setts i snön vid flera tillfällen och även fotograferats, bland annat 1951 på en glaciär. Fotspåren har dock med säkerhet åstadkommit av björnar, som i vissa gångarter sätter ner bakfoten delvis över framfotens avtryck — resultatet blir vad som lätt kan tas som ett enormt mänskligt fotavtryck. I den tidigare Sovjetunionen samlades över tusen ögonvittnesberättelser om snömänniken, men i och med kommunismens fall har han avskrivits också där.

Snömänniken är av allt att döma släkt med Bigfoot och Sasquatch, jättelika människoliknande varelser som då och då rapporteras från Canada och nordvästra USA. Det är säkerligen i de flesta fall fråga om practical jokes och det finns hittills inget enda bevis för existensen av någon ”snömännik”.

Soltempelorden, Order of the Solar Temple, bisarr, kanadensisk självmordssekt med förgreningar i Europa. 1997 begick 53 sektmedlemmar självmord i Schweiz och i Quebec, senare ytterligare fem i Quebec.

spelarens villfarelse, utbredd illusion att chansen till en vinst är större efter en serie förluster. I exempelvis roulettspel satsar man kanske gärna på rött efter en serie svarta nummer. I verkligheten är varje roulettspinn helt fristående och

har inget inflytande på de följande. Villfarelsen är också vanlig i sport, till exempel baseball.

spiritism, spiritualism, tron att avlidna människors ”andar” kan ta kontakt och tala med levande människor, i regel genom ett ”medium” på denna sidan och en ”kontroll” i andevärlden. En föregångare till spiritismen var Emanuel Swedenborg (se denne), men som dess introduktion i Västerlandet räknas några händelser i Hydesville, New York, 1848: tre systrar Fox ansågs ha fått kontakt med ett spöke, som meddelade sig genom knackningar. De erkände 40 år senare att det var fråga om ett bedrägeri, men publiciteten om ”fenomenet” hade orsakat en våldsam vidskepelsevåg i USA, där det redan 1850 fanns ett otal spiritiska föreningar och över 30 000 professionella medier. Rörelsen spred sig till Europa och var populär i det victorianska England. Dess snabba genombrott kan jämföras med New Age-vågen i slutet av 1990-talet.

Spiritismens historia präglas av en oändlig rad skandaler och bedrägerier. Den har delvis tagit formen av en ytterst torftig kvasireligion. Den vädjar till människors förståeliga saknad efter avlidna anhöriga och förtröstan om ett liv efter detta och har också anammats av erkända författare.

statistik, siffermässiga sammanställningar och läran om hur

dessa samlas in och analyseras. Statistik är numera en vetenskap med stor betydelse för samhällsutvecklingen och för både beteendevetenskap och naturvetenskap. Den kan dock mycket lätt feltolkas och förvanskas av icke sakkunniga.

stigmatisering, stigmata, märken och sår som uppträder på de ställen av kroppen som sårades vid Kristi korsfästelse, det vill säga händer, fötter, bålens sida och ibland huvudet (av törnekronan). Fenomenet är en vidskepelse inom den romerska katolicismen och anses ha övernaturliga (gudomliga) orsaker. Det är fråga om en hysterisk reaktion.

En intressant iakttagelse är att såren i alla kända fall av stigmatisering uppträtt på händerna (som på religiösa målningar), medan de om de verkligen hade samband med Kristi korsfästelse borde ses på handlederna.

Stinson, Mina, känd som Margery (1888-1941), Boston, USA, kontroversiellt psykiskt medium som under åren 1923-1932 vållade omfattande publicitet. Trots att magikern Harry Houdini (se denne) otvetydigt avslöjade henne som en enkel bluffmakare kunde hon med stöd av bland annat författaren Conan Doyle fortsätta sina seanser, som alltid skedde i mörker, tills de fingeravtryck, vilka hon påstod härstammade från sin ”andekontakt”, visade sig komma från

den tandläkare som försett henne med de vaxbitar hon använde för experimenten. Margery är ett exempel på otaliga liknande falska medier inom parapsykologin.

Storsjöodjuret, ormlik varelse som påstås leva i Storsjön i Jämtland. ”Många jämtar har sett det och då på alldeles nykter kaluv, mestadels dock i röt månaden”, skriver Alf Henrikson. Odjuret är en svensk motsvarighet till Nessie, som sägs hålla till i den skotska sjön Loch Ness. Eftersom få människor tar sådant på fullt allvar kan det knappast räknas som vidskepelse utan snarast som ett oskyldigt folknöje, som hålls vid liv av turistnäring och fantasifulla journalister.

svartkonst, skadlig trollkonst. Också illusionisttricket att skapa illusion av flygande eller svävande föremål genom att täcka apparater och assistenter helt i svart mot en svart bakgrund, något som ofta utnyttjas av medier i mörklagda seanser.

Swedenborg, Emanuel (1699-1772), naturforskare, mystiker och filosof, den ende svenske religionsstiftaren. Efter en religiös kris, präglad av hallucinationer, menade han sig ha blivit Guds profet med uppgift att förklara Bibelns innehåll. Därefter producerade han ett 30-tal volymer på latin

om vad han lärt sig om andarnas och änglarnas värld. I den sista boken, som han skrev vid 83 års ålder, sammanfattade han sin teologi under titeln Vera Christiana Religio ("Sann kristen religion").

Swedenborgs visioner och religiösa idéer kom att ha stort inflytande utomlands och påverkade bland annat författare som Balzac, Baudelaire, Yeats och Strindberg. Han uppträdde aldrig som predikant, men strax efter hans död grundades en Swedenborgsförsamling i London, kallad New Church (Nya Kyrkan), och 1792 bildades en församling i USA. Nya Kyrkan har också församlingar i Sydafrika, Nigeria och Australien. I Sverige organiserades denna "svenska religion" först i slutet av 1800-talet. I Stockholm finns nu en församling med några hundra medlemmar. Någon folkreligion har det alltså aldrig blivit.

tabu, (av det polynesiska ordet tapu, förbjudet), föremål, ord, handlingar eller personer som har helig kraft och därför är förbjudna för vanliga människor. Tabun, omgivna av rigorösa bestämmelser och straff för överträdelser, är en vanlig företeelse i primitiva religioner men förekommer också i islam och kristendomen. I ett vidare begrepp är det västerländska samhället fortfarande präglad av en serie djupt rotade tabun, varav en del kan förefalla löjeväckande.

tankekraft, obestämbar begrepp inom New Age, innebärande en gränsdragning mellan tanke och förnuft och föreställningen att man enbart genom sin tanke kan påverka även materiella skeenden. Ordet betecknade under andra hälften av 1990-talet en påkostad kampanj, startad av landstinget i Jämtlands län på initiativ av den New Age-influerade landshövdingen Kristina Persson, som förklarade sig tro på reinkarnation och kunna minnas flera tidigare liv, bland annat som piga på 1800-talet. I arbetsmarknadsverkets regi ordnades kurser för arbetslösa i allehanda vidskepligheter, exempelvis astrologi och pendelmystik. Projektet var förnuftsvidrigt och ovetenskapligt och ledde människor i svåra situationer in på en destruktiv jagbundenhet. Kampanjen tilläts trots detta pågå i flera år.

tantra, stort antal texter om hemliga rituella övningar inom hinduism, buddhism och jainism. De har i regel sexuella anspelningar. Inom New Age används ordet med skiftande betydelser.

tarotkort, uppsättning kort, som används av spåmän och spåkvinnor. Ursprungligen bestod tarotlek av 22 kort. Numera har en lek vanligen 54 kort. Varje kort, till exempel "Kejsarinnan", "Döden", "Djävulen", "Månen", "Påven", representerar olika krafter, dygder och laster.

tauwiz, amulett att bäras på kläderna. Vanligtvis en smycke-utformad behållare med instoppad text. Skyddar mot allt inom islamsk folketro.

teokrati, gudsvälde, statsskick där gudomen anses ha högsta makten, egentligen en form av diktatur eller despoti, där den styrande eller de styrande uppger sig vara företrädare för gudomen och enbart fullföljer hans order. I konsekvens härmed kan de inte ställas till svara för sitt sätt att utöva makten.

Flera forntida samhällen, till exempel det blodiga aztek-väldet i Mexico, kan betraktas som teokratier, men också många nutida samhällen har starkt teokratiska drag. De muslimska fundamentalisterna eftersträvar ett teokratiskt statsskick och har genom ohyggliga våldsdåd lyckats genomföra sådana till exempel i Afghanistan, Pakistan och Iran. Teokratiska tendenser kan också märkas i demokratiska stater, där religion och prästerskap har stor makt och/eller där en statsreligion föreskrivs. Detta gäller till exempel Irländska republiken, Polen, Malta och Israel.

teosofi, blandning av västerländsk ockultism och österländsk mysticism. Ryskan Helena Petrovna Blavatsky (1831-1891) grundade 1875 Teosofiska samfundet och förlade senare högkvarteret till Adyar i Indien. 1895 uppstod en ameri-

kansk gren med centrum i Pasadena, Californien. Båda grenarna har mindre organisationer i Sverige. Blavatsky förde under flera årtionden ett kringirrande liv i flera länder, då hon bland annat uppträdde som spiritistiskt medium, och påstod sig ha vistats flera år i Tibet innan hon på 1870-talet kom till USA. Hon betraktas antingen som sierska (av sina anhängare) eller äventyrerska.

Enligt teosofin är det andliga det centrala i tillvaron och man tror på alltings universella enhet. Teosofins inflytande har märkbart avtagit under 1900-talets andra hälft men dess idéer har till stor del övertagits av New Age.

trance, beskrivs som ett särskilt medvetandetillstånd, ofta i samband med droger, då individen är halvsovande och saknar verklighetskontakt. Begreppet används flitigt i paranormala sammanhang. Trance kan emellertid avfärdas som en konstruktion utan vetenskaplig grund.

transcendental meditation (transcendent = utanför den iakttagbara verkligheten, gränsöverskridande), TM, kvasivetenskap, som på 1960-talet introducerades i västerlandet av den hinduiska religiöse ledaren Maharishi Mahesh Yogi (1918–2008). TM är en typ av meditation, som utövas två gånger om dagen och innebär att man inom sig upprepar ett mantra (se detta ord). TM blev på 1960-talet popu-

lärt bland annat genom musikgruppen Beatles. För en inledande kurs och erhållande av ett mantra uttas en avgift på 6 000 kr. Trovärdiga undersökningar har visat att meditation kan ha en gynnsamt avslappnande verkan och att den i varje fall är ofarlig.

TM har utvecklats till ett globalt storföretag, som kommersiellt driver affärsrörelser, kliniker och ”forskningsuniversitet” och även ägnar sig åt politisk verksamhet.

tungomålstalande, glossolalia, psykologiskt, extatiskt fenomen som antas ha religiös innebörd och därför omhuldas av en del kristna rörelser. till exempel rnarana. Talorganen fungerar utan att den talande är medveten om det. Talet är oartikulerat och obegripligt men uppfattas av de troende som att den talande är besatt av en ande, vilken samtalar med Gud på ett ”himmelskt” språk eller fungerar som en gudomlig högtalare. Tungomålstalandet förekom redan i antika grekiska religioner och omnämns på flera ställen i Gamla Testamentet. I den tidiga kristna kyrkan var det så vanligt att aposteln Paulus varnade för överdrifter (”och dock vill jag hellre i församlingen tala fem ord med mitt förstånd, till undervisning jämväl för andra, än tio tusen ord i tungomål”).

Turinsvepningen, linnestycke förvarat i den italienska sta-

den Turin, vilket uppges ha använts som svepning vid Jesu begravning. På tyget kan man ana en svag avbildning av en människokropp. Vetenskapliga gtester har visat att tyget är från 1300-talet och att målningen gjorts av en artist. Det finns åtskilliga andra ”heliga svepningar”.

tvångstankar, fobier, inbillningar som den drabbade inte förmår befria sig från, hur grundlösa och meningslösa de än är. De innebär i regel en extrem, irrationell skräck inför ett speciellt föremål eller en särskild situation. En fobi klassificeras oftast som en typ av neuros men kan under vissa förhållanden, till exempel extrem trötthet, uppträda också hos friska människor. Att till exempel kontrollera att elspisen är avstängd, innan man lämnar hemmet, är klokt och sunt, men om man kontrollerar det både två och flera gånger, innan man törs ge sig av, riskerar man att hamna i ett sjukligt beteende.

Fobier är inte medfödda utan inlärd. Man antar att de flesta fobier kan härledas till en tidigare chockartad och hotande upplevelse, som kan vara förträngd eller glömd. De kan botas genom terapi. Det finns hundratals olika fobier, till exempel torgskräck, cellskräck, höjdskräck och bacillskräck.

Främlingsskräck, xenofobi, är särskilt allvarlig eftersom den drabbar andra, helt oskyldiga människor. Den innebär

en sjuklig rädsla för främlingar eller utlänningar och är ett inslag i rasism (se detta ord) och invandrarfientlighet.

U

utomjordiskt liv, ingen vidskepelse utan tvärtom en trolig företeelse. Hittills har det dock inte kunnat beläggas ens inom vårt eget solsystem. Under senare år har dock ett stort antal planeter upptäckts kring andra, avlägsna stjärnor.

utopi, ett ideal som är omöjligt att förverkliga, i synnerhet en idealstat. Också en litterär genre, som kan vara antingen satirisk eller allvarligt syftande (till exempel Swifts "Gullivers resor", Huxleys "Du sköna nya värld" och Orwells "Nittonhundraåttiofyra").

Många försök har gjorts, särskilt i Amerika, att förverkliga utopiska samhällen på religiös eller politisk bas. De flesta av dem var relativt kortlivade. Ett exempel är Bishop Hill i Illinois, som grundades 1846 av svenska immigranter under ledning av Erik Jansson från Biskopskulla i Uppland, vilken ansåg sig stå i direkt kontakt med himlen och styrde enväldigt. Kolonin upplöstes efter ungefär 15 år. I USA grundades också några sekulära utopiska samhällen på socialistisk grund, 1825 New Harmony i Indiana av den brittiske fabrikanten Robert Owen och 1848 Oneida i New York

av John Noyes. Det senare utvecklades under mer än 30 år till ett mycket framgångsrikt industriföretag. Noyes propagerade för fri kärlek. Alla kvinnor uppfattades som hustrur till alla män och barnafödande betraktades som människoavel.

V

vandrande glas, inom ockultismen ett medel att ta emot meddelanden från ”andar” men också en oskyldig sällskapslek. Alfabetets bokstäver skrivs på en skiva, på vilken placeras ett glas med botten upp. Deltagarna håller fingertopparna på det uppochnedvända glaset, som då börjar röra sig från bokstav till bokstav. Det är en variant av ouija-bräde (se detta ord) och har samma förklaring.

vandringssägen, vandringshistoria, modern typ av uppdiktad berättelse, ibland med något ursprungligt verklighetsunderlag, vilken sprids från land till land och kan gå Jordan runt varv efter varv. Vandringssägner hamnar ofta i dagspress, radio och TV och berättas med en detaljrikedom och övertygelse som gör dem trovärdiga. De flesta är relativt oskyldiga, andra har rasistiska eller främlingsfientliga inslag. Exempel på återkommande vandringssägner är ”Råtтан i pizzan”, som varit i gång i flera decennier ömsom knuten titt kinesiska och ömsom till italienska restauranger.

varsel, prekognition, gammal föreställning att vissa händelser, drömmar eller hallucinationer kan innebära förebud

om framtiden, ofta dödsbud. Ett stort antal försök inom den parapsykologiska forskningen har inte resulterat i några avgörande bevis och i många fall kan ”varslet” vara en omedveten efterhandskonstruktion.

Veronikas svetteduk, tygstycke som härleds till en kvinna i Jerusalem, som mötte Jesus då han bar sitt kors och lånade honom sitt dok att torka svetten med. Då han lämnade tillbaka det var det försett med en avbildning av hans ansikte. Det finns åtskilliga tygstycken, som alla påstås vara den äkta svetteduken, däribland ett i Sankt Peters-kyrkan i Rom, men undersökningar ha visat att alla är av senare datum.

vetenskap, systematiskt vetande. Vetenskapen eftersträvar att både beskriva, förstå, förklara och förutsäga företeelser och skeenden. Kraven på vetenskaplig forskning måste ställas mycket högt och därför behövs ofrånkomligen en ständig kontroll av dess bedrivande, något som bäst uppnås genom en fri och obunden granskning och kritik, som avslöjar diskutabla metoder och felaktiga slutsatser. Vetenskapen måste också ställa sig helt omutlig inför finansiella och politiska påtryckningar. Vetenskaplig forskning, som inte uppfyller alla kriterier på opartiskhet, bör omedelbart avfärdas, och vetenskapligt bedrägeri (till exempel i syfte att utverka forskningsanslag) benhårt avslöjas. Gränserna mel-

lan vetenskap och kvasivetenskap, vetenskap och tro, vetenskap och politik är inte alltid lätta att definiera och måste ständigt hållas under uppsikt.

vidskepelse, omfattande av övertygelser eller handlingar som i sig är grundlösa eller oförenliga med den grad av upplysning som har uppnåtts av det samhälle man tillhör. Ockulta eller religiösa föreställningar hos så kallade naturfolk kan i regel inte betraktas som vidskepelse.

voodoo (stavningen varierar), nationell, religiös kult med ursprung i Haiti men även utövad i andra länder, till exempel Kuba, Trinidad och Brasilien. Den är en blandning av romersk-katolska ritualer från den franska koloniseringen och afrikansk magi, som kom med slavarna. Voodoo innefattar ett stort antal gudar eller andar, kallade loa, som fungerar som beskyddare och hjälpare, avdelade till en viss individ eller en familj. Under en voodoo-ceremoni, som leds av en präst eller en prästinna, tar en loa över en människa. En zombie är antingen en död människas själ eller en kropp som blivit uppväckt från de döda för att utnyttjas till hårt, viljelöst arbete.

västgötaskolan, kvasivetenskaplig teori, som hävdar att Uppsala, Sigtuna och Birka låg i Västergötland, som var

Svearikets vagga”. Den framlades på 1930-talet, men aktualiserades på 1980-talet i en TV-serie, följd av en bok. Teorin framförs av ”privatforskare”, de flesta boende i Västergötland, och grundas bland annat på ”kart-pendling”, kosmiska strålar och andeuppenbarelser. Gamla Uppsala förläggs till Ledsjö socken i Västergötland eller Kinnekulle. Teorin saknar vetenskaplig grund och avfärdas av arkeologer som nonsens. Det är fråga om en lustig blandning av Grönköping och New Age.

Z

ziarat, ungefär ”helig mans grav”. Vanligt fenomen i muslimska Asien och muslimska Nordafrika. Vid dessa gravar sker helande under ungefär som i Lourdes.

Zohar, Danah, engelsk buddhist och ”management-konsult”, som lanserat vad hon kallar ”kvanttänkande”, ”kvantjag” och ”kvantledarskap”, en absurd kvasivetenskaplig New Age-teori. I Sverige accepterades hennes fantasier okritiskt av storföretag och myndigheter, som betalade upp till 3 000 kr per deltagare för hennes seminarier.

zonterapi, reflexologi, hälsoterapi med dunkelt ursprung, som ”återupptäcktes” av en amerikansk läkare i början av 1900-talet. Den bygger på idén att alla kroppsorgan motsvaras av reflexzoner på fotsulorna, hjärnan på båda stortårna, ögonen på ”pektåns” och mellantåns inre böjning, lever och njure ungefär mitt på fotbladet, blindtarmen till vänster ovanför hälen på högra foten och tjocktarmen på höger fot nerifrån och uppåt. De aktuella zonerna masseras och kläms under behandlingen, som känns avstressande och förmodligen är nyttig – för fotsulorna. Zonterapi är en av de mest spridda nutida kvacksalverierna.

återuppväckta minnen, hysterisk epidemi (se detta ord) som har initierats av psykiater och psykologer och är utbredd i USA, där det sedan decennier tillbaka hör till vanligheterna att regelbundet söka utforska sitt undermedvetna med hjälp av terapeuter. Med samtal, hypnos, gruppterapi och droger lockar terapeuterna fram ”gömda” barnomsminnen, som mest handlar om incest och våldtäkt.

I själva verket påverkar terapeuten patienten och inplanterar ”minnena” hos denne. Resultatet har bland annat blivit en mängd tragiska rättegångar, där oskyldiga familjefäder anklagats för hemska övergrepp. 1990 dömdes till exempel George Franklin till livstid för mord, sedan hans dotter ”mindes” att hon sett honom döda ett barn 1969 (domen återkallades efter fem år).

”Minnesepidemin” tog fart 1992, då Judith Lewis Herman, professor vid Harvard Medical School, tillkännagav att det råder ett krig mellan könen. Redan 1994 hade över 300 rättsfall berörande ”undertryckta minnen” tagits upp i amerikanska domstolar.

Men det blev en motreaktion: kvinnor som tidigare hade anklagat sina föräldrar för sexuella övergrepp beskyllde nu terapeuterna för att ha framkallat falska minnen.

ängel, andevarelse med uppgift att vara en förbindelselänk och budbärare mellan den gudomliga sfären och jordelivet. Änglar förekommer främst i västerländska religioner men också i islam. I kristendomen formar änglarna en hierarki med nio olika klasser, alltifrån ärkeänglar till serafer och keruber. I den himmelska världen, som inte störts av påfund om demokrati och likaberättigande, fungerar de som Guds tjänstefolk och budbärare. Ingenstans i Bibeln nämns att änglarna har vingar, dessa tillfogades av medeltida konstnären

Ö

Önsketänkande, att anpassa tänkande och slutledningar efter egna önskemål utan hänsyn till faktiska omständigheter. Ifråga om många vidskepelser spelar önsketänkandet stor roll och när det gäller New Age är det avgörande. Människors tendens att önsketänka har i alla tider hänsynslöst utnyttjats av charlataner, kvacksalvare och religiösa profeter. Önsketänkandet är ett i regel omedvetet självbedrägeri med risk för destruktiva effekter. Det bör inte järnställas med verklighetsflykt, som är ett nödvändigt inslag i litteratur, teater, film och andra kulturyttringar och därmed berikar det mänskliga livet men också kan gå till överdrift.